

วัฒนธรรมการเมือง

และการปฏิรูป

ดร.วิชัย ตันศิริ

สถาบัน

สถาบันนโยบายศึกษา
INSTITUTE OF PUBLIC POLICY STUDIES

มูลนิธิ

Konrad
-Adenauer-
Stiftung

มูลนิธิแอดอเนอร์ อาเดนาอัวร์

วัฒนธรรมการเมืองและการปฏิรูป

ดร. วิชัย ตันศิริ

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

วิชัย ตันศิริ

วัฒนธรรมการเมืองและการปฏิรูป. -- กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2539.

64 หน้า

1. ไทย -- การเมืองและการปกครอง. II. ชื่อเรื่อง.

320.9593

ISBN 974-89691-6-9

ชื่อเรื่อง	วัฒนธรรมการเมืองและการปฏิรูป
ผู้เขียน	ดร. วิชัย ตันศิริ
ปีที่พิมพ์	มิถุนายน 2539
จำนวนพิมพ์	2,000 เล่ม
เจ้าของ	สถาบันนโยบายศึกษา 99/146 ซอยหมู่บ้านงามวงศ์วาน ถนนงามวงศ์วาน แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900 โทรศัพท์ 9411832-3 โทรสาร 9411834
ดำเนินการพิมพ์	บริษัท พี. เพรส จำกัด โทร. 331-5107
พิมพ์ที่	บริษัท สุขุมและบุตร จำกัด
จัดจำหน่ายโดย	ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศาลาพระเกี้ยว จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พญาไท กรุงเทพฯ 10330 โทร. 218-7000, 218-3980, 255-4433 โทรสาร : 255-4441 e-mail:cubook@chula.edu. http://www.chula.edu/cubook/index.htm
ราคา	50 บาท

คำนำจากสถาบันนโยบายศึกษา

วัฒนธรรมการเมืองและการปฏิรูป เป็นผลงานที่ ดร.วิชัย ตันศิริ ได้เขียนให้สถาบันนโยบายศึกษาใช้ในโครงการฝึกอบรม “ความรู้เรื่องการเมืองและการผลิตสื่อและการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตย” ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างสถาบันนโยบายศึกษากับกรมสามัญศึกษา และกรมวิชาการ ในการเผยแพร่ความรู้เรื่องประชาธิปไตยและประเด็นปัญหาสาธารณะที่น่าสนใจแก่ครู-อาจารย์ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

สถาบันนโยบายศึกษาเห็นว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านทั่วไป จึงจัดพิมพ์เพื่อการจำหน่าย-เผยแพร่แก่บุคคลทั่วไปด้วย และมีความเชื่อมั่นว่านักการศึกษาที่มีประสบการณ์การทำงานในระดับเลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ และนักรัฐศาสตร์คุณวุฒิระดับปริญญาเอก เช่น ดร.วิชัย ตันศิริ จะช่วยสร้างความกระจ่างในเรื่องการเมืองและการปฏิรูปทางการเมืองได้อย่างดียิ่ง

ปาริชาติ โชติยะ

ผู้อำนวยการสถาบันนโยบายศึกษา (IPPS)

มิถุนายน 2539

ABSTRACT

Political Culture and Political Reform is an analytical and comparative study on the role of culture and development, especially political development. It examines the concept of “political culture” in both the western and eastern contexts, and the essential role it plays in the process of democratization. Its essential direction is how to inculcate values, attitude and cognition in the future citizens of a country such as Thailand, in the process of political reforms. Education is given a strong emphasis as the means to achieve this. The educational strategies and policies at all levels of the Educational System in Thailand are analyzed, including the formulation of different teaching strategies.

ตำนานจากพู่เขียน

วัฒนธรรมการเมืองและการปฏิรูปเล่มนี้ เป็นผลงานต่อเนื่องจากปฏิรูปการเมือง : มุมมองของการศึกษาเปรียบเทียบ ซึ่งผู้เขียนได้จัดพิมพ์ขึ้นในเวลาไล่เรี่ยกัน เล่มหลังนี้เน้นไปที่การปฏิรูปสถาบันการเมือง เช่น ระบบรัฐสภา ระบบพรรคการเมือง และระบบการเลือกตั้ง ส่วนเล่มที่ทำงานถืออยู่นี้เน้นไปที่วัฒนธรรมการเมือง

เป็นความเชื่อของผู้เขียน และยืนยันได้จากแนวคิดของปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ในอดีตว่า ระบบการเมือง และพฤติกรรมมนุษย์มีความสำคัญพอ ๆ กัน ระบบจะดีอย่างไร แต่ถ้าหากมนุษย์ไม่ปรับพฤติกรรมให้เหมาะสม ก็จะทำให้เกิดปัญหา ในทางกลับกัน พฤติกรรมมนุษย์อาจจะดี แต่ถ้าหากระบบไม่ดี ก็จะถูกจำกัดคุณความดีของมนุษย์ ฉะนั้นทั้งเพลโตและอริสโตเติล จึงเน้นความสำคัญของการพัฒนาทั้งระบบและพฤติกรรมมนุษย์ บทที่ 2 จะได้กล่าวถึงจุดนี้

สืบเนื่องจากข้อสมมุติฐานข้อนี้ ผู้เขียนจึงเห็นว่าในการปฏิรูปการเมือง เพื่อให้มีความเป็นประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์แบบ จำเป็นต้องมีแผนพัฒนาทั้งระบบการเมืองและพฤติกรรมมนุษย์ แนวทางการปฏิรูปที่กว้างขวางและสมบูรณ์แบบจึงมีสามแนวทาง ซึ่งผู้อ่านจะได้ทราบจากบทที่ 1 และในสามแนวทางนี้ การปรับพฤติกรรมมนุษย์เป็นแนวทางหนึ่งซึ่งเป็นเป้าหมายของหนังสือเล่มนี้

ในการปรับพฤติกรรมมนุษย์ ปัจจัยตัวแปรที่สำคัญที่สุดคือวัฒนธรรมการเมืองและบุคลิกภาพ ซึ่งเกจิอาจารย์ด้านรัฐศาสตร์หลาย ๆ ท่านได้วางแนวคิดวิเคราะห์ไว้ค่อนข้างจะสมบูรณ์ เช่น ศาสตราจารย์ ฮาโรลด์ ลาสเวล ศาสตราจารย์ อัลมอนต์ และเวอร์บ่า และศาสตราจารย์ ลูเซียน ปาย จึงสมควรที่จะได้นำมาเผยแพร่ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ทั้ง

ในวงการศึกษาด้านรัฐศาสตร์และในหมู่ผู้นำทางการเมือง ผู้ใฝ่หาหนทางที่จะพัฒนาระบบการเมืองไทยให้ไปสู่ความสมบูรณ์

บทที่ 1 และบทที่ 2 เป็นการปูพื้นฐาน บทที่ 1 ได้กล่าวถึงข้อจำกัดและข้อดีของระบบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นเป้าหมายของนักปฏิรูปทั้งหลาย นอกจากนี้ ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์ของแนวทางการปฏิรูปการเมืองในระดับมหภาค ส่วนบทที่ 2 ก็กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจ สังคม กับระบบการเมืองและพฤติกรรมมนุษย์ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างบุคลิกภาพ วัฒนธรรม กับพฤติกรรมของมนุษย์

บทที่ 3 และบทที่ 4 เป็นการเข้าสู่ประเด็นหลักของเนื้อเรื่อง "บุคลิกภาพกับการเมือง" เป็นชื่อของบทที่ 3 ได้ชี้ให้เห็นถึงปรากฏการณ์ที่เรียกว่า "การเมือง" และธรรมชาติของการเมืองที่ผู้เขียนเปรียบเทียบว่าเป็นเสมือนดาบสองคม "คมที่หนึ่ง เพื่อผ่าตัดความเลวร้าย สร้างความดี อีกคมหนึ่งอาจทำลายคุณความดี ผดุงความชั่ว" เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น นั่นคือโจทย์ที่ต้องการคำตอบ

ความเข้าใจที่แท้จริง เกี่ยวกับธรรมชาติของการเมือง และการพัฒนาบุคลิกภาพให้เป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง จึงดูจะเป็นหลักประกันให้มนุษย์สามารถพลิกแต่คมที่เป็นคุณประโยชน์มาใช้ บุคลิกภาพประชาธิปไตยนั้น คืออย่างไร และมีจริงหรือไม่ในตัวของมนุษย์ จะได้อภิปรายในบทนี้

อย่างไรก็ตาม บุคลิกภาพนั้น สัมพันธ์กับวัฒนธรรมมาก บทที่ 4 ว่าด้วยวัฒนธรรมการเมือง จึงเป็นการขยายขอบเขตของแนวคิด บทนี้จึงเป็นหัวใจของเรื่อง ผู้เขียนได้นำทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมการเมืองของลูเซียน ปาย (Lucian Pye) ตลอดจนอัลมอนด์ (Almonds) และเวอร์บา (Verba) มาเป็นกระบวนการวิเคราะห์ ได้ลงในรายละเอียดของเนื้อหาสาระของ "วัฒนธรรมการเมือง" ที่สอดคล้องกับระบบการเมืองที่พัฒนา พร้อมทั้งยกตัวอย่างจากสังคม เช่น อังกฤษ และฝรั่งเศส ประ-

กอบเพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรม ตลอดจนเปรียบเทียบวัฒนธรรมการเมืองของไทยกับสังคมตะวันตก

วัฒนธรรมการเมืองที่อัลมอนต์และเวอร์บ้า เรียกว่า **"วัฒนธรรมพลเมือง" (Civic Culture)** นั้น รูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร ? ท่านจะทราบจากบทนี้

นอกจากนั้นบทนี้ยังได้กล่าวถึงลีลาของการแสดงออกทางการเมือง ซึ่งมีทั้งลีลาที่เรียกว่า "ลัทธิอุดมการณ์" (ideological style) กับ "ลัทธิปฏิบัตินิยม" (pragmatic style) แตกต่างกันอย่างไรร ? มีผลต่อเสถียรภาพของระบบหรือไม่ อย่างไร ?

บทที่ 5 ว่าด้วยการศึกษากับการพัฒนาบุคลิกภาพและวัฒนธรรมการเมือง เป็นการเสนอแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพ และวัฒนธรรมการเมือง เพื่อให้เกิดวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตย ผู้เขียนสรุปย่อข้อเสนอแนะในการจัดในแต่ละระดับตั้งแต่ปฐมวัย ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ตลอดจนระบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้ใหญ่ และพ่อแม่ผู้ปกครอง กระบวนการจัดการศึกษา จึงควบคู่กับการพัฒนาวัฒนธรรมการเมืองและบุคลิกภาพ และในการปฏิรูปการเมืองจะลืมนิติที่สำคัญที่สุดนี้มิได้

บทที่ 6 เป็นบทส่งท้ายที่ให้ชื่อว่า "ปัจฉิมพจน์ : วัฒนธรรมนั้นสำคัญไฉน ?" เป็นการขมวดปมให้เห็นถึงบทบาทของวัฒนธรรมในการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาด้านใด ๆ ในสังคม ได้นำแนวคิดของนักคิดระดับโลกเรื่องการพัฒนาวัฒนธรรมมาอธิบายและวิเคราะห์ประกอบ ได้แก่ รายงานของ นายจาวิเออร์ เปเรส เดอ เกวย่า อดีตเลขาธิการสหประชาชาติ ผู้ประกาศทศวรรษแห่งการพัฒนาวัฒนธรรมในวาระสมัยของท่าน แต่ในเรื่องแนวคิดด้านวัฒนธรรมนี้ คงไม่มีใครจะลึกซึ้งเท่ากับท่านเจ้าคุณพระ-

ธรรมปิฎก (ป.อ. ประยุตโต) บทที่ 6 จึงจบลงด้วยมุขหักเหอย่าง
ผู้อ่านจะคาดไม่ถึง และผู้เขียนได้ทิ้งทวนฝากไว้แก่ผู้สนใจจะศึกษา วิจัย
และวิเคราะห์รูปแบบการเรียนการสอน และการกล่อมเกลாத่างวัฒนธรรม
ที่เรียกว่า สังคมประกิต เพื่อเป็นกรอบทฤษฎี และแนวคิดระดับกว้างที่สุด
ไว้ในบทสุดท้ายนี้

โดยสรุป หนังสือเรื่อง "วัฒนธรรมการเมืองและการปฏิรูป" เล่มนี้
เป็นการปูพื้นฐานด้านการศึกษาพฤติกรรมทางการเมืองของคนในสังคม ซึ่ง
เป็นมิตินี้มีความสำคัญมากในการศึกษาสาขารัฐศาสตร์

ผู้เขียนจึงหวังว่าจะเป็นการกระตุ้นให้นักศึกษาได้สนใจที่จะค้นคว้า
ด้านนี้ให้กว้างขวาง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในสังคมไทย

วิชัย ดันศิริ

19 พฤษภาคม 2539

สารบัญ

หน้า

คำนำสำนักพิมพ์

คำนำ

บทที่ 1	แนวคิดการปฏิรูปการเมือง	1
บทที่ 2	พฤติกรรม : บุคลิกภาพและวัฒนธรรมการเมือง	7
บทที่ 3	บุคลิกภาพกับการเมือง	13
บทที่ 4	วัฒนธรรมการเมือง	19
บทที่ 5	การศึกษากับการพัฒนาบุคลิกภาพและ วัฒนธรรมทางการเมือง	37
บทที่ 6	ปัจฉิมพจน์ : วัฒนธรรมนั้นสำคัญไฉน ?	51
บรรณานุกรม		63

บทที่ 1

แนวคิดการปฏิรูปการเมือง

อารัมภบท

เมื่อกล่าวถึงการปฏิรูปการเมือง อาจจะมีปฏิกิริยาได้หลายลักษณะ บางท่านอาจจะกระตือรือร้น บางท่านก็อาจจะรู้สึกเฉย ๆ และบางท่านก็อาจจะไม่ค่อยเห็นด้วย

สำหรับผู้ที่กระตือรือร้น และผู้ที่พยายามหยิบประเด็นเรื่องนี้ขึ้นมา เป็น "วาระแห่งชาติ" ก็มีเหตุผลดี

เหตุผลต่าง ๆ ที่คณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย (คพป.) และองค์กรต่าง ๆ ได้นำเสนอก็ค่อนข้างหนักแน่น และเป็นมูลเหตุให้ต้องคิดการปฏิรูปการเมือง

ข้อจำกัดของระบอบประชาธิปไตย

อย่างไรก็ตาม การที่จะปฏิรูปการเมืองให้เป็นประชาธิปไตยที่ดีขึ้น มีประสิทธิภาพและเสถียรภาพยิ่งขึ้น โดยหวังว่าระบบนี้จะมีผลอันมหัศจรรย์นั้น ยังหวังมิได้ก่อน ทั้งนี้เพราะธรรมชาติของระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยนั้นมิได้มีผลในการเลือกสรรผู้นำที่เข้มแข็ง มีประสิทธิภาพหรือมีวิสัยทัศน์ได้เสมอไป บ่อยครั้งมักจะได้ผู้นำที่ค่อนข้างปานกลาง ดังตัวอย่างให้เห็นทั้งในสหรัฐอเมริกา และยุโรป นาน ๆ สักครั้งจึงจะได้บุคคล เช่น ลินคอล์น รัสเวลท์ จอห์น เอฟ. เคนเนดี แต่บ่อยครั้งจะได้บุคคล

เช่น ฮิวเวอร์ รีแกน และ นิกสัน แม้แต่ในประเทศที่เรียกกันว่า “แม่แบบของประชาธิปไตย” เช่น อังกฤษ ก็มีใช้ว่าจะได้คนเก่ง หรือที่มีความเป็นอัจฉริยะเสมอไป ผู้นำที่เข้มแข็ง เช่น เซอร์ วินสตัน เซอร์ซิล นั้น หากมีใช้สถานการณ์สงครามโลก ก็คงไม่มีโอกาสได้เหยียบย่างเข้าทำเนียบหมายเลข 10 ถนนดาวนิง

เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ? คำตอบง่าย ๆ ก็คือ ระบบประชาธิปไตย นั้นคือระบบการปกครองบนพื้นฐานของความเสมอภาค และการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุก ๆ คนในสังคม เป็นระบบที่แม้จะเชิดชูกระบวนการเหตุและผล แต่เมื่อถึงวาระเผชิญหน้ากันจริง ๆ ก็หนีไม่พ้นต้องนับจำนวนหัวกัน เพื่อตัดสินใจมากกว่าจะชั่งน้ำหนักของหัวสมอง (ชั่งน้ำหนักของเหตุผล) สถานการณ์ปัจจุบันจึงตรงกันข้ามกับสถานการณ์ที่นักปรัชญาทางกฎหมาย รัฐธรรมนุญ เช่น นายเบซอท (Bageshot) ได้กล่าวไว้ในศตวรรษที่ 19 ว่า ประชาธิปไตยในอังกฤษนั้น จะชั่งน้ำหนักคะแนนมากกว่านับคะแนน

ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ตามข้อสังเกตของนักคิดทางการเมืองทั้งหลายจึงเป็นระบบการปกครองของคนปานกลาง ภาษาอังกฤษใช้คำว่า "Mediocrity" ส่วนคนที่ค่อนข้างจะหลักแหลมเกินกว่าผู้อื่น มักจะไม่ค่อยได้รับความไว้วางใจให้เป็นผู้นำ ในสังคมประชาธิปไตยของกรีกสมัยโบราณ จึงมีประเพณีของการคว่ำบาตร หรือเนรเทศผู้ที่เป็อัจฉริยะทั้งหลาย แม้แต่โสกราตีส จอมปราชญ์ช่วงยุคสมัยนั้น ยังถูกจับกุม และต้องดื่มน้ำเฮมร็อกเพื่อฆ่าตัวตาย

ในเมื่อระบบประชาธิปไตย มีข้อจำกัดในตัวเองเช่นนั้น คือไม่สามารถจะสร้างผู้นำที่เป็นอัจฉริยะได้ ทำไมเราจึงยังคงเลือกระบบนี้อยู่อีกเล่า ? นี่คือโจทย์ที่ต้องการคำตอบ

ข้อดีของระบอบประชาธิปไตย

เพื่อย่นย่อเวลา จะไม่ขออภิปรายข้อดีของระบอบประชาธิปไตยอย่างพิสดาร แต่จะนำข้อสังเกตของโรเบิร์ต เลน นักรัฐศาสตร์จากสหรัฐ ฯ ที่กล่าวว่า สองสิ่งที่ประชาธิปไตยสามารถให้เราได้คือ

1. ความยุติธรรม
2. ความสุข (หรือความพอใจ)

ความยุติธรรม จะเกิดขึ้น เพราะในระบบนี้จะไม่มีการหรือกลุ่มคนใดจะเข้มแข็งหรือมีอำนาจมากล้นที่จะกดขี่ หรือรังแกผู้อื่นได้ (ตลอดไป) และส่วนความสุขที่พอจะเกิดขึ้นได้ก็เพราะทุก ๆ คนในระบบนี้ สามารถจะวินิจฉัยด้วยตนเองว่าอะไรคือผลประโยชน์ของตน และมีโอกาสที่จะแสวงหาสิ่งนั้นตามความสามารถของตน¹

ในชีวิตของปวงชนหากได้สองสิ่งนี้ก็คงถือว่ามากพอแล้ว แต่ในทรรศนะของนักอุดมคติถ้าหากจะปรับหรือระบบให้สามารถสร้างผู้นำระดับโลกได้ ก็ยังจะเป็นกำไร สำหรับสังคมไทยขณะนี้นั้น อาจจะต้องคิดกันไปได้เช่นกันว่า แม้แต่เป้าหมาย 2 ประการ คือ ความยุติธรรมและความสุขนั้น ก็ยังอยู่ห่างไกลอีกมาก ซึ่งจะเป็นเหตุผลว่า ทำไมเราจึงต้องปฏิรูปการเมืองเพื่อให้ระบบที่เรียกว่า “ประชาธิปไตย” ของเรานั้นเข้ารูปเข้ารอยเป็นประชาธิปไตยจริง ๆ เสียที

¹Robert E. Lane, *Political Life* , : *Why and how people get involved in politics*, New York : The Free Press , A division of the Macmillan Company , 1966, หน้า 32.

ยุทธศาสตร์ของแนวทางการปฏิรูป

เมื่อก้าวถึงการปฏิรูปการเมืองก็ต้องกล่าวถึงแนวทางหรือยุทธศาสตร์เสียก่อน ยุทธศาสตร์ของการปฏิรูปการเมืองนั้นมี 3 แนวทาง และควรจะต้องทำทั้งสามแนวทางไปพร้อม ๆ กัน คือ

1. ปฏิรูปสถาบันการเมือง (Institution building approach)

2. ปฏิรูปโครงสร้างอื่น ๆ ในสังคมที่เป็นบริบทของระบบการเมือง โดยใช้หลักของ "system approach"

3. ปฏิรูประบบการศึกษา เพื่อสร้างทัศนคติ และบุคลิกภาพประชาธิปไตยของพลเมือง (Behavioral approach)

1. แนวทางที่หนึ่ง ได้แก่การปฏิรูปสถาบันทางการเมืองนั้น ผู้เขียนได้เสนอไว้แล้วในหนังสือ *การปฏิรูปการเมืองไทย : มุมมองของการศึกษาเปรียบเทียบ* โดยสรุปก็คือจะต้องปฏิรูประบบรัฐสภาเพื่อให้ได้ผู้แทนราษฎรที่มีคุณภาพ โดยจัดรูปแบบการเลือกตั้งแบบผสมระหว่างระบบสัดส่วน หรือบางทีก็เรียก "บัญชีพรรค" เข้ากับระบบแบ่งเขตๆ ละหนึ่งคน คล้ายของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ที่เรียกว่า ระบบดองก์

อาจจัดให้มีการเลือกตั้งนายกรัฐมนตรีทางอ้อมหรือโดยตรง เพื่อให้นายกรัฐมนตรีสามารถบริหารได้ครบเทอม แต่คณะรัฐมนตรีให้ยังคงเชื่อมโยงกับระบบรัฐสภา โดยที่รัฐสภาสามารถอภิปรายไม่ไว้วางใจแต่ละบุคคลได้

การเลือกวุฒิสภา ใช้หลักของ "Functional Representation" โดยจัดกลุ่มอาชีพออกเป็นอาชีพหลักประมาณสัก 30 อาชีพ และให้มีการเลือกตั้งกันในกลุ่มอาชีพเหล่านั้น

กฎหมายพรรคการเมืองอาจต้องปรับให้เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยไม่บังคับให้ต้องส่งผู้สมัครเลือกตั้ง

นั่นคือตัวอย่างของแนวทางแก้ไขด้านสถาบันการเมืองโดยสังเขป บทความนี้จะไม่อภิปรายมากไปกว่านี้ เพราะจะมุ่งไปที่แนวทางที่สามเรื่องการศึกษ และวัฒนธรรมการเมือง

2. แนวทางที่สอง การปฏิรูปและปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม ซึ่งเป็นบริบทของระบบการเมือง แนวทางนี้อยู่ในแนวทางที่เรียกว่า "System approach" มีข้อสมมุติฐานว่า สังคมเป็นระบบใหญ่ ระบบเดียวกัน ระบบการเมืองเป็นอนุระบบในระบบใหญ่ ฉะนั้นจะปรับเปลี่ยนเฉพาะระบบการเมืองไม่ได้ จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนส่วนทางเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษาให้สอดคล้องไปด้วย

ทางด้านโครงสร้างเศรษฐกิจนั้น มีผลกระทบต่อฐานะความเป็นอยู่ของบุคคล หากสมาชิกในสังคมมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ห่างไกลกันนัก คือไม่มีช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน ระบบประชาธิปไตยก็จะมีโอกาสประสบความสำเร็จมากขึ้น แต่ถ้ามีช่องว่างห่างไกลกันมาก ก็อาจจะเกิดผลดังปรากฏในสังคมไทย คือการซื้อสิทธิขายเสียง หรือไม่ก็อาจจะเกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า การเมืองของมวลชน (Mass politics) ซึ่งจะมีแนวโน้มทำให้เกิดผู้นำประเภท โดไมนี ง่ายขึ้น หรือที่เรียกว่า "Charismatic-leadership" ผู้นำ-ผู้วิเศษของมวลชน

ทางด้านสังคม การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือการเคลื่อนย้ายของประชากร ตลอดจนการเลื่อนฐานะทางสังคมของประชากร (Social mobility) มีบทบาทสำคัญทำให้เกิดการเรียนรู้ และการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติ โดยเฉพาะการยึดโยงอยู่กับประเพณีดั้งเดิมจะลดลง ทำให้สมาชิกในสังคมต้องมีความสัมพันธ์กันในระดับของความเสมอภาค

นอกจากนั้น ระบบการคมนาคมสื่อสารซึ่งเชื่อมโยงสังคมให้ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น ทำให้ประเทศเป็นหมู่บ้านเดียวกัน ก็จะเป็นตัวแปรสำคัญเกื้อหนุนให้ระบอบการปกครองที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นไปได้มากยิ่งขึ้น การสร้างผู้นำผ่านสื่อมวลชนจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคม

อย่างไรก็ตามบทความนี้จะยังไม่ขอขยายรายละเอียดในแนวทางที่สอง แต่จะขอไปกล่าวถึงแนวทางที่สาม

3. แนวทางที่สาม การปรับพฤติกรรมมนุษย์ โดยระบบการศึกษาเป็นแนวทางที่สำคัญมาก เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับบุคลิกภาพและวัฒนธรรมการเมือง ซึ่งจะได้กล่าวในบทต่อไป

บทที่ 2

พฤติกรรม : บุคลิกภาพ และวัฒนธรรมการเมือง

1. ความสัมพันธ์ระหว่างระบบกับคน

ระบบนั้นจะสร้างให้สวยหรูอย่างไร แต่ถ้าหากพฤติกรรมของมนุษย์ไม่เหมาะสมกับระบบ ระบบนั้นก็ไม่ได้ดำเนินไปตามที่คาดหมาย ประชาษฎีทางการเมืองในยุคสมัยเริ่มแรกและต่อ ๆ มา ซึ่งมีอิทธิพลต่อสังคมศาสตร์ตะวันตก จึงมักกล่าวตรงกันในเรื่องนี้ เช่น เพลโต ใน *อูโตมรัฐ* มักกล่าวว่า จำเป็นต้องสร้างคุณภาพของประชาชนให้เหมาะสมกับการเป็นพลเมืองที่ดีของรัฐ และหนังสือ *อูโตมรัฐ (Republic)* ของท่านก็คือตำราการสร้างระบบการศึกษาให้แก่ชนชั้นผู้ปกครองนั่นเอง

อริสโตเติล ศิษย์ของเพลโต ในหนังสือ *การเมือง (Politics)* ก็ได้กล่าวไว้เช่นกันว่า จำเป็นต้องสร้างรัฐธรรมนูญให้เหมาะสมกับบุคลิกภาพของประชาชน

จอห์น สจิวัด มิล นักปรัชญาการเมืองนามอุโฆษของอังกฤษในศตวรรษที่ 19 ห่างจากยุคสมัยของเพลโต อริสโตเติล ถึง 2000 ปีขึ้นไป ก็กล่าวในทำนองเดียวกันว่า จำเป็นต้องปรับรัฐธรรมนูญให้เหมาะสมกับความสามารถและคุณลักษณะของคนเท่าที่มีอยู่²

²Robert Lane, อ้างแล้ว, หน้า 97.

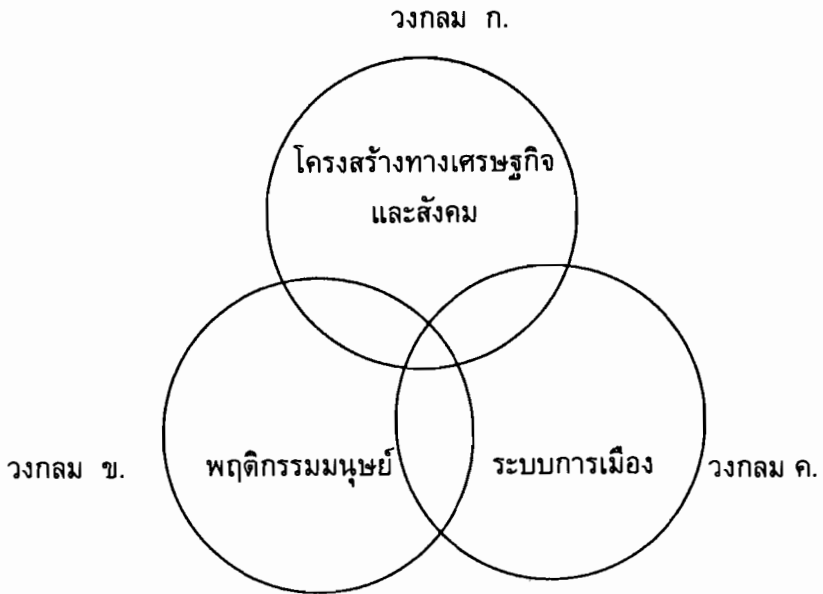
จากข้อคิดของตัวอย่างนักปรัชญาระดับบรมครู จะเห็นได้ว่ามีจุดเน้นต่างกันอยู่บ้างระหว่างเพลโตกับอริสโตเติล และจอห์น สจิวต มิล ท่านแรกเน้นไปที่ปรับบุคลิกภาพ และคุณภาพของคน สองท่านหลังเน้นไปที่ปรับรัฐธรรมนูญ

สำหรับสังคมไทย หากเลือกวิถีทางปรับรัฐธรรมนูญให้สอดคล้องกับบุคลิกภาพของคนไทย ก็อาจจะเป็นข้อเสนอทางหนึ่ง แต่ก็อาจจะมีผู้โต้แย้งได้เช่นกันว่า น่าจะปรับบุคลิกภาพของคนไทยให้เข้ากับรัฐธรรมนูญในอุดมคติ

ผู้เขียนเห็นว่า ต้องเลือกทำทั้งสองประการ คือ ต้องปรับรัฐธรรมนูญให้เหมาะสมกับบุคลิกภาพและวัฒนธรรมไทย และต้องปรับให้บุคลิกภาพและวัฒนธรรมไทยสอดคล้องกับแนวทางของประชาธิปไตยในอุดมคติ โดยสรุปคือปรับทั้งสองทาง

ที่กล่าวเช่นนี้ มิใช่เหยียบเรือสองแคม หรือตีโวหาร แต่มุ่งหมายจะกล่าวว่า สิ่งที่ไม่ควรเปลี่ยนแปลงคือจุดมุ่งหมาย ปรัชญา สาระหรือแก่นสารของระบบประชาธิปไตย แต่ที่ควรจะต้องปรับคือ รูปแบบ วิธีการ มาตรการ ที่ควรปรับ เพื่อหลีกเลี่ยงหรือจำกัดจุดบกพร่อง หรือจุดด้อยด้านพฤติกรรมของคน ส่วนในด้านพฤติกรรม ก็ควรปรับบุคลิกภาพ และวัฒนธรรมของคนทั้งในรูปแบบและสาระบางประการ ให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตประชาธิปไตย โดยสรุปจะปรับแต่เพียงอย่างหนึ่งอย่างใดมิได้ สำหรับด้านรัฐธรรมนูญได้เสนอแนวทางการปรับแล้วในประเด็นเกี่ยวกับการปฏิรูปด้านสถาบันทางการเมือง แต่ในด้านพฤติกรรม คุณลักษณะ บุคลิกภาพของคน และที่เรียกว่า “วัฒนธรรมการเมือง” คือประเด็นที่เราจะต้องพิจารณารายละเอียดต่อไป

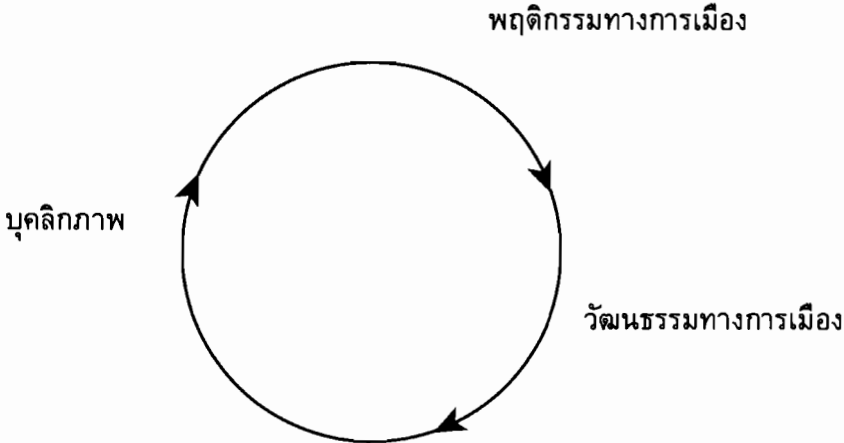
ไดอะแกรม 1

โดยสรุปความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับระบบนั้น อาจแสดงได้ตามรูปไดอะแกรม 1 พฤติกรรมมนุษย์ได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม และมีอิทธิพลต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมเช่นกัน ในทำนองเดียวกันพฤติกรรมมนุษย์ก็มีอิทธิพลต่อระบบการเมืองและรับอิทธิพลจากระบบการเมืองด้วย ระบบการเมืองก็เช่นกัน ก็เป็นผลมาจากพฤติกรรมมนุษย์ และโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม ระบบการเมืองในที่นี้จึงรวมทั้งสถาบันทางการเมือง พฤติกรรมมนุษย์ทางการเมืองและโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคม วงกลม ค. คือ ระบบการเมือง

2. วงจรความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรม บุคลิกภาพ และ วัฒนธรรมทางการเมือง

ไดอะแกรม 2

พฤติกรรมทางการเมืองของมนุษย์ เป็นผลพวงของปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคลิกภาพกับสิ่งเร้าจากสิ่งแวดล้อม มนุษย์ทุกผู้ทุกนามมิได้มีปฏิกิริยาต่อสิ่งเร้าจากสภาวะแวดล้อมในทำนองเดียวกัน ภายใต้สิ่งแวดล้อมเดียวกัน และแม้แต่ได้รับสิ่งเร้าจากสิ่งแวดล้อมเดียวกัน มนุษย์สองคนก็อาจจะมีปฏิกิริยาแตกต่างกัน ซึ่งกรณีของเครื่องบินตกบนภูเขาเต็มไปด้วยหิมะน้ำแข็ง ผู้โดยสารต่างอดอยากหิวโหย หนาวเย็นเป็นเวลาหลายวัน โอกาสจะรอดชีวิตหรือเต็มที่ เพราะสื่อสารกับภายนอกไม่ได้ในสถานการณ์เช่นนั้น เราจะเห็นปฏิกิริยาที่แตกต่างกันของมนุษย์ กลุ่มหนึ่งอาจจะลองเสี่ยงอันตรายออกเดินทางเพื่อไปตายดาบหน้า โชคดีอาจได้พบบ้านคนอีกกลุ่มหนึ่งอาจจะขออยู่ที่เดิม และกินอาหารเท่าที่เหลืออยู่ วันเวลาผ่านไป อาหารก็หมด ผู้คนก็ล้มตาย คนกลุ่มหนึ่งอาจตัดสินใจกินเนื้อศพของเพื่อนที่ตายแล้ว อีกกลุ่ม

หนึ่งอาจไม่ยอมกิน นี่คือตัวอย่างของพฤติกรรมของคนภายใต้สิ่งเร้าเดียวกัน แต่แสดงออกไม่เหมือนกัน

ความแตกต่างของพฤติกรรมในสถานการณ์เดียวกัน จึงน่าจะเป็นผลสืบเนื่องมาจากบุคลิกภาพ ค่านิยม อุดมการณ์ ปทัสถานแนวประพฤติปฏิบัติที่อาจจะแตกต่างกัน

ค่านิยม อุดมการณ์ ปทัสถานของแนวประพฤติปฏิบัติ คือ วัฒนธรรม ส่วนบุคลิกภาพอาจอยู่ที่อิทธิพลของวัฒนธรรม แต่ก็มีฐานของจิตวิทยาที่มากับกำเนิด เพราะเมื่อพิจารณาลึกลงไปบุตรจากอุทรเดียวกัน และเลี้ยงดูมาได้หลังคาเดียวกัน ได้วัฒนธรรมเดียวกันก็ยังมีบุคลิกภาพแตกต่างกัน ทางศาสนาอาจอธิบายจากเหตุของกรรมเก่าแตกต่างกัน ทางด้านวิทยาศาสตร์อาจอธิบายจากการผสมของยีนแตกต่างกัน ด้านจิตวิทยาก็อธิบายจากเหตุของการอบรมเลี้ยงดูและระบบสรีระ ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม หากไม่พิจารณาระดับเอ็กัตตบุคคล แต่มองดูเฉพาะแนวโน้มทั่ว ๆ ไป เช่น มองดูบุคลิกภาพของชาวอังกฤษ บุคลิกภาพของชาวฝรั่งเศส ของชาวเยอรมัน ของชาวญี่ปุ่น จีน ไทย หากมองในระดับมหภาคเช่นนั้น น่าจะพอกล่าวได้ว่า บุคลิกภาพโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว เป็นผลสืบเนื่องมาจากระบบการอบรมเลี้ยงดู ระบบการศึกษา และวัฒนธรรม ฉะนั้นเมื่อพูดถึงการศึกษากับการพัฒนาพฤติกรรมทางการเมือง จึงต้องพูดถึง การศึกษา การอบรมเลี้ยงดู วัฒนธรรม บุคลิกภาพ และการเมือง ตัวแปรเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด จะขอเริ่มที่บุคลิกภาพก่อน

บทที่ 3

บุคลิกภาพกับการเมือง

จนกระทั่งถึงบทนี้ยังไม่ได้ให้คำนิยามเลยว่า “การเมือง” หมายถึงอะไร “การเมือง” ในความหมายดั้งเดิม คือเรื่องเกี่ยวกับกิจการสาธารณะ แต่ในความหมายเชิงพฤติกรรมศาสตร์สมัยใหม่ การเมืองคือเรื่องเกี่ยวกับการใช้อำนาจ ศาสตราจารย์ ฮาโรลด์ ลาสเวลล์ กล่าวไว้ว่า การศึกษาเรื่องการเมือง คือการศึกษาเกี่ยวกับ “อิทธิพล” และ “ผู้มีอิทธิพล”³ เพื่อให้แคบเข้ามาหน่อย คือนิยามศัพท์ของ ศาสตราจารย์ เดวิด ฮีสตัน ที่กล่าวว่าการเมือง คือการแบ่งสรรปันส่วนคุณค่า ด้วยการใช้อำนาจที่ถูกต้องตามกฎหมาย⁴ (authoritative allocation of values) อำนาจจึงเป็นคุณค่าสำคัญที่สุดในเชิงการเมือง และความสัมพันธ์ทางการเมือง ก็คือความสัมพันธ์ทางอำนาจ

ด้วยเหตุที่การเมืองเป็นเรื่องของการใช้อำนาจ และอำนาจเป็นปรากฏการณ์ที่นักปราชญ์พรั่สอนอยู่เสมอว่ามีทั้งคุณและโทษ ฮาโรลด์ ลาสเวลล์ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านพฤติกรรมศาสตร์ทางการเมือง ได้อ้างถึง

³Harold D.Lasswell, *Politics : Who gets what when how*, Cleveland and New York : Meridian Books, the World Publishing Company, 1958, หน้า 13.

⁴Almond and Powell, *Comparative Politics*, Boston and Toronto : Little, Brown and Company, 1966, หน้า 17.

สุภาษิตจากโบราณของแซมมวล บัทเลอร์ (Samuel Butler) ที่กล่าวเป็น
ภาษากวีที่ไพเราะดังนี้

"Authority intoxicates

The fumes of it invade the brain ,

And make men giddy, proud and vain"

"อำนาจทำให้มึนเมา หากใครสัมผัสกลืนอายเข้า

มักลุ่มหลงและหยิ่งผยอง" (ภาษาไทย คำแปลของผู้เขียน)

สุภาษิตนี้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในวงการศึกษานักเรียนอังกฤษ ส่วน
ในแวดวงของอเมริกัน ก็มีสุภาษิตจากประวัติของการศึกษาของเฮนรี อะ-
แดมส์ ซึ่งกล่าวว่า "a friend in power is a friend lost" "เพื่อนที่มี
อำนาจคือเพื่อนที่เราสูญเสีย"⁵

เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น จะเป็นเพราะมีบางอย่างในการเมืองที่ทำให้
มนุษย์เลวลงหรือ ? อริสโตเติล ปราชญ์ใหญ่จากโบราณกาลก็ได้เตือนเรา
ไว้เช่นกันว่า เมื่อมนุษย์เข้าไปสู่แวดวงทางการเมืองแล้ว ศีลธรรมก็เสื่อมลง
ลอร์ด แอกตัน ในยุคสมัยใหม่ จึงกล่าวเป็นคำคมก้องไปทั่ววงการรัฐศาสตร์
ว่า "อำนาจทำให้คนเสื่อม ยังมีอำนาจสมบูรณ์แบบยิ่งเสื่อมโดยสม-
บูรณ์แบบ"

แต่ในเมื่อการเมืองมีคุณลักษณะที่จะทำให้คนเสื่อมเช่นนั้น ทำไม
เราจึงหลีกเลี่ยงมิได้ที่จะต้องมีระบบการเมืองและยังส่งเสริมให้มนุษย์ในสังคม
สนใจการเมือง วิลเลียม กอดวิน นักคิดนามอุโฆษในยุคสมัยปฏิรูปการเมือง

⁵Harold D. Lasswell, *Power and Personality*, New York,
The Viking Press, 1948, หน้า 7.

อังกฤษ กล่าวไว้เป็นคำถามเช่นกันว่า “สังคมนั้นเกิดจากความต้องการของมนุษย์ แต่รัฐบาลเกิดจากความเลวทรามชั่วร้ายของมนุษย์” หรือหากจะให้เข้าใจง่ายขึ้น ก็มีคำพูดของทอม เพน นักคิดร่วมสมัยของ กอดวิน กล่าวไว้เช่นกันว่า “รัฐบาลนั้นอย่างดีที่สุดก็คือความชั่วร้ายที่จำเป็น”⁶

ในเมื่อนักปราชญ์มองดูการเมืองว่าเป็นเรื่องชั่วร้าย แต่ในข้อเท็จจริง โดยพิจารณา จากผลระยะยาวของการเมือง และการใช้อำนาจรัฐเพื่อบริหารประเทศ ก็จะทำให้เห็นว่ามีผลดีเกิดขึ้นมากมาย หากไม่มีอำนาจรัฐและการใช้อำนาจรัฐเพื่อปกครองประเทศ เช่น สังคมไทย ก็ไม่ทราบว่ามีบ้านนี้เราจะมีอะไรเหลืออยู่บ้าง มิถูกฝรั่งกลืนชาติเราไปหมดแล้วหรือ และเราจะยับยั้งความเป็นเอกราช และความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจพอที่จะช่วยให้คนไทยส่วนใหญ่ ไม่ต้องลดฐานะไปเป็นขอทาน เช่น หลาย ๆ ประเทศในเอเชียและแอฟริกาได้หรือ รัฐบาลจึงมีโชสิ่งชั่วร้ายที่จำเป็น ดังที่ ทอมเพน กล่าวไว้ แต่เป็นความจำเป็นที่ยังผลให้เกิดประโยชน์แก่มวลมนุษย์มหาศาล แต่ในการดำเนินการทางการเมือง น่าจะมีความชั่วร้าย และความไร้ศีลธรรมปะปนอยู่ ผู้ที่มองโลกตามความเป็นจริง (Realist) จึงมองว่าการเมืองนั้นคือดาบสองคม คมหนึ่งเพื่อผ่าตัดความเลวร้าย สร้างความดี อีกคมหนึ่งอาจทำลายคุณความดี ผดุงความชั่วสุดแต่ว่าเราจะใช้คมไหน และมีกลไกในสังคมนั้นจะกำกับให้การเมืองอยู่ในครรลองของคุณความดี คุณประโยชน์ได้อย่างไร ? นี่คือการประเด็นหลักและโจทย์สำคัญที่สุดของนักรัฐศาสตร์

บุคลิกภาพของผู้นำ ผู้ตาม จึงมีความสำคัญมากต่อกระบวนการนี้ หากมนุษย์ในสังคมตั้งปณิธานไว้ว่าจะนำเอาระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย

⁶Harold D. Lasswell, อ้างแล้วใน *Power and Personality*, หน้า 7.

ธิปไตยมาใช้ เพราะเห็นว่าเป็นระบอบที่ให้ความเป็นธรรมมากที่สุด และสอดคล้องกับศักดิ์ศรีของมนุษย์มากที่สุด ก็คงจะต้องบ่มเพาะบุคลิกภาพประชาธิปไตย ให้เกิดในหมู่ผู้นำ และผู้ตามทั้งหลาย ตามหลักที่ได้กล่าวไว้แต่ต้นแล้ว คุณภาพ บุคลิกภาพของประชาชนกับระบบการปกครองต้องสอดคล้องกัน หากมีระบบประชาธิปไตย แต่ผู้ใช้มีบุคลิกภาพ เป็นผู้ใฝ่อำนาจนิยม (authoritarian personality) ระบบนี้ก็ต่อล้มเหลวในที่สุด

บุคลิกภาพประชาธิปไตย กับบุคลิกภาพใฝ่อำนาจนิยมแตกต่างกันอย่างไร ? คำตอบเบื้องต้นก็คือแตกต่างกันอย่างตรงกันข้าม บุคลิกภาพประชาธิปไตยนั้นคืออย่างไร ?

การให้ความหมายของบุคลิกภาพประชาธิปไตยนั้น คงจะมีหลายสำนวน แต่ในเบื้องต้นนี้คงจะต้องขอพึ่งศาสตราจารย์ ฮาร์โรลด์ ลาสเวล อีกเช่นเคย เพราะท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านจิตวิทยาทางการเมือง ในหนังสือ "วัฒนธรรมพลเมือง" (Civic Culture) อัลมอนต์ และเวอร์บ้า ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของบุคลิกภาพประชาธิปไตย ตามความหมายของศาสตราจารย์ ลาสเวล ว่ามีองค์ประกอบ 5 ประการ

1. บุคลิกเปิดเผย (open ego) ซึ่งหมายถึงการมีทัศนคติที่ดี และอบอุ่นต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน
2. ความสามารถที่จะแบ่งปันคุณค่า (สิ่งที่มีประโยชน์) กับผู้อื่น
3. มีแนวโน้มที่จะยึดระบบคุณค่าแบบหลากหลาย มากกว่าจะยึดถือระบบคุณค่าเดียว อาจแปลความว่าไม่มีวิสัยทัศน์คับแคบ
4. ให้ความไว้วางใจและเชื่อมั่นในสิ่งแวดล้อมทางสังคมและเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

5. เป็นอิสระ (หรือปลอดจาก) ความกระวนกระวายใจพอประมาณ⁷

สำหรับศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ซึ่งมีอิทธิพลทางความคิดต่อการศึกษาไทย ก็ได้สรุปบุคลิกภาพประชาธิปไตยไว้ว่าควรจะมี 3 ลักษณะ คือ

1. มีปัญญาธรรม ใช้เหตุผลในการตัดสินใจ
2. มีคารวะธรรม เคารพศักดิ์ศรีผู้อื่น
3. มีความสามารถที่จะแบ่งปันและร่วมมือกัน

การกำหนดคุณสมบัติของบุคลิกภาพประชาธิปไตย อาจมีได้หลายลักษณะ แต่ส่วนใหญ่แล้วต้องมีความสอดคล้องกัน คือไม่ขัดแย้งกัน

สำหรับแนวคิดของท่านลาสเวล หากสังเกตให้ดี เป็นคุณสมบัติที่ตรงข้ามกับนักเผด็จการทั้งหลาย ลองนึกถึงจอมเผด็จการทั้งหลาย เช่น สตาลิน หรือฮิตเลอร์ หรือมุสโสลินี จะเห็นว่าบุคคลเหล่านี้ค่อนข้างจะมองโลกแคบ เช่น ฮิตเลอร์ คิดว่าชนชาติเยอรมันเท่านั้นที่สูงกว่าชนชาติอื่น และมีอคติต่อยิวอย่างหาที่เปรียบมิได้ ฮิตเลอร์ไม่เคยไว้วางใจเพื่อนมนุษย์ หรือเพื่อนร่วมงาน ในแง่นี้ตัวอย่างของสตาลินยิ่งชัดเจน เพราะสตาลินกำจัดเพื่อนร่วมงานตลอดเวลา ที่สำคัญที่สุดของบุคลิกภาพเผด็จการก็คือหวงอำนาจเป็นที่สุด ไม่สามารถจะแบ่งปันอำนาจให้ใครได้และยังมีบุคลิกภาพที่ขอบปิดบัง ซ่อนเร้น ไม่เปิดเผย และเมื่อวิเคราะห์ให้ลึกลงไปถึงจิตวิทยา พวกเผด็จการทั้งหลายเป็นมนุษย์ที่มีความกระวนกระวายใจที่สุด

⁷Almond and Verba, *Civic Culture*, Boston and Toronto :

The Little, Brown Series in Comparative Politics, 1965, หน้า 9 - 10.

ลาสเวล ได้กล่าวถึงมูลเหตุของบุคลิกภาพของผู้ที่ใฝ่อำนาจ ว่ามาจากเมื่อยังเป็นทารก หรือในวัยเด็กนั้น ขาดความรัก ความอบอุ่น ชีวิตเต็มไปด้วยความกระวนกระวายใจ ท่านใช้คำว่า "anxiety"

ระบบการเลี้ยงดูภายในครอบครัวและระบบการศึกษาจะมีส่วนสำคัญมากต่อการสร้างบุคลิกภาพประชาธิปไตย จะมีแนวทางอย่างไรจะได้นำมากล่าวในตอนสุดท้าย

สำหรับในบทต่อไป จะได้กล่าวถึงวัฒนธรรมการเมืองที่มีผลกระทบต่อระบบการเมือง โดยศึกษาเปรียบเทียบจากแนวกว้าง จนถึงสังคมไทย

บทที่ 4

วัฒนธรรมการเมือง

คำว่าวัฒนธรรมนั้นมีความหมายที่กว้างขวาง หากแปลความตามความหมายที่กว้างที่สุด วัฒนธรรมก็คือวิถีชีวิต หากให้แคบเข้ามา ก็อาจแบ่งสาขาวัฒนธรรมออกเป็นนิติธรรม ศิลปหัตถกรรม ศีลธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมว่าเป็นรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ ที่มนุษย์จะใช้ในการปฏิบัติเพื่อให้จริยธรรม แสดงผลตามสังขารม สังขารมและจริยธรรมนั้นจะยืนยงคงเดิมตลอดเวลา แต่วัฒนธรรมจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ⁸ วัฒนธรรมการเมืองเป็นแนวคิดที่นักคิดชาวตะวันตกกำหนดขึ้น มาเพื่อศึกษาด้านการเมือง โดยมีข้อสมมุติฐานว่าวัฒนธรรมของสังคมมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมทางการเมือง และให้คำจำกัดความของวัฒนธรรมทางการเมือง ในความหมายที่แคบว่า หมายถึงแนวโน้มด้านความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อปรากฏการณ์ทางการเมือง⁹ หรือหากจะกล่าวในอีกสำนวนหนึ่งของเวอร์บา (Verba) ก็คือ "วัฒนธรรมการเมืองของสังคม ประกอบด้วยระบบความเชื่อถือสัญลักษณ์ที่แสดงออก และค่านิยมซึ่งให้กรอบความหมายต่อสถานะการณ์ทางการเมือง"

⁸ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). วัฒนธรรมไทยสู่ยุคเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2539.

⁹ Almond and Verba, อ้างแล้ว, หน้า 12 - 13.

เมือง"¹⁰

วัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพ แต่กินความกว้างกว่าบุคลิกภาพ ขณะเดียวกันบุคลิกภาพก็มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมในบางแง่มุม แทบจะแยกไม่ออกกว่าเป็นผลทางวัฒนธรรมหรือบุคลิกภาพ เช่น คุณลักษณะที่ 4 เรื่องความไว้วางใจ และเชื่อมั่นในสิ่งแวดล้อมและเพื่อนมนุษย์ ซึ่งลาสเวลกำหนดให้เป็นคุณลักษณะสำคัญของบุคลิกภาพประชาธิปไตย ก็อาจเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของสังคม ซึ่งมีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพก็ได้ ฉะนั้น ในส่วนที่กล่าวเกี่ยวกับวัฒนธรรมการเมือง บางส่วนอาจจะซ้ำกันบ้างกับบุคลิกภาพ

การศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมการเมืองนั้น นับว่ามีความสำคัญมากขึ้นในยุคสมัยใหม่ เพราะการจะวิเคราะห์ระบบการเมือง เพียงแต่ในแง่สถาบันการเมือง จะไม่ทำให้เราเข้าใจระบบการเมืองนั้นเลย จะเข้าใจได้ ต้องเข้าใจด้วยว่า ผู้เล่นการเมืองในระบบนั้น มองระบบการเมืองอย่างไร ? มีความเข้าใจและให้คุณค่าต่อสถาบันการเมืองต่าง ๆ อย่างไร ? และมีข้อสมมุติฐานหรือความเชื่อถือถือถือ ๆ อย่างไร ? ตลอดจนวิธีการและลีลาของการแสดงบทบาททางการเมืองสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของระบบหรือไม่ ? วัฒนธรรมมนุษย์ของสองประเทศอาจจะเหมือนกัน แต่ผู้เล่นมีวัฒนธรรมการเมืองคนละอย่าง ผลที่ปรากฏก็ย่อมแตกต่างกัน เช่น ประชาธิปไตยอังกฤษกับฝรั่งเศส มีความแตกต่างกันด้านวัฒนธรรมการเมืองหลายประการ ที่สำคัญคือ ลีลาการแสดงออกหรือการเล่นการเมืองแบบฝรั่งเศสมักเรียกกันว่า "ideological style" ส่วนของอังกฤษนั้น เรียกกันว่า "pragmatic style" ฉะนั้น ระบบรัฐสภาซึ่งมีผลสำเร็จในอังกฤษ มักไม่ปรากฏผลเช่นนั้น

¹⁰Lucian Pye and Sidney Verba, *Political Culture and Political Development* . Princeton University Press, 1965, หน้า 513.

ในฝรั่งเศส จำเป็นต้องปรับรัฐธรรมนูญให้แตกต่างไปบ้าง โดยหยิบยืมบางลักษณะของระบบแยกอำนาจ หรือระบบประธานาธิบดีของอเมริกามาใช้ในขอบเขตจำกัด ทำให้แก้ไขข้อบกพร่องได้ "ideological style" คือลีลาการเล่นการเมืองที่เน้นลัทธิอุดมการณ์ เกินขอบเขต และมีวิสัยทัศน์แคบ เพราะเห็นว่าผู้ที่คิดแตกต่างจากตน คือ ผู้ที่ต่างลัทธิ ไม่สามารถประนีประนอมได้ แต่ "pragmatic style" คือ ลีลาการเล่นการเมืองที่เห็นผลประโยชน์ในภาคปฏิบัติจริง ไม่เน้นลัทธิ อุดมการณ์มากนัก คนอังกฤษจึงมักได้รับการเหยียดหยามจากพวกฝรั่งเศสว่าเป็นชนชาติพ้อค้า ส่วนคนอังกฤษก็มองพวกฝรั่งเศสว่าคลั่งลัทธิอุดมการณ์เกินจำเป็น

เนื่องจากวัฒนธรรมการเมืองมีบทบาทสำคัญต่อระบบการเมือง จึงควรจะทำความเข้าใจว่าสาระของวัฒนธรรมการเมืองที่เอื้อต่อระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยนั้นมีอะไรบ้าง

ซิดนีย์ เวอร์บ้า (Sidney Verba) ได้กล่าวถึงสาระสำคัญบางประการของวัฒนธรรมการเมืองที่จะกระทบต่อระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งมี 5 ประการดังนี้¹¹

1. ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชนชาติ (National identity)

ในสมัยก่อนเมื่อยังปกครองโดยกษัตริย์ เป็นไปได้ที่ประชาชนที่อยู่ภายใต้ระบบการปกครองจะมีความรู้สึกแตกต่างกัน อาจมีทั้งมอญ เขมร ญวน ภายใต้การปกครองเดียวกัน แต่ในยุคสมัยใหม่ที่เป็นรัฐประชาชาติ และนำเอาระบบการปกครองที่เปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมเช่นนี้ หากประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ยังขาดความรู้สึกผูกพันกับชาติรัฐก็จะเป็นมูลเหตุของปัญหาทางการเมืองต่อไป

¹¹Lucian W. Pye and Sidney Verba, หน้า 529 - 550.

ความรู้สึกผูกพันดังกล่าวนี้ มิได้หมายความว่าทุก ๆ คนต้องมีเชื้อ-ชาติเดียวกัน เช่น ในสหรัฐอเมริกา ประชาชนมาจากหลายเชื้อชาติ มีทั้งอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน ชาวยุโรปตะวันตก ชาวอาฟริกัน ชาวเอเชียและลาตินอเมริกัน แต่แม้ว่าจะมาจากหลายเชื้อชาติ ในที่สุดก็ยังมีความรู้สึกผูกพันร่วมกันเป็น "อเมริกัน" มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมบางประการร่วมกัน เช่น วิถีชีวิตที่ชอบเสรีภาพ เคารพต่อรัฐธรรมนูญ และมองโลกในแง่ดี

ประเทศสวิตก็อีกตัวอย่างหนึ่งของชนชาติที่ประกอบด้วยหลายเชื้อ-ชาติ มีทั้งเชื้อสายเยอรมัน ฝรั่งเศส อิตาลี และพวกโรมานซ์ แต่มีความรู้สึกผูกพันกัน มีเอกลักษณ์ร่วมกันเป็นสวิต

ฉะนั้น ความรู้สึกผูกพัน เป็นชนชาติรัฐเดียวกันนั้น มิได้หมายความว่าความรู้สึกผูกพันต่อเผ่าพันธุ์เดิมของตนจะต้องสูญหายไป ความแตกต่างด้านภาษา ขนบธรรมเนียมและศาสนา อาจจะต้องคงอยู่ เพราะมาจากหลายเผ่าพันธุ์ หลายเชื้อชาติ หลายวัฒนธรรม แต่ความรู้สึกผูกพันระดับชาติจะต้องเกิดขึ้นในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง หากชาติรัฐนั้นจะยังคงอยู่ต่อไป การสร้างสายสัมพันธ์ให้เกิดความรู้สึกเป็นชนชาติรัฐเดียวกันนี้จึงเป็นภารกิจหลักของระบบการปกครองในยุคสมัยใหม่ โดยเฉพาะในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย

ประเทศที่ล้มเหลวในการสร้างเอกลักษณ์ของชาติ เพื่อให้เกิดความผูกพันเช่นนั้น มีตัวอย่างให้เห็นหลายประเทศในปลายศตวรรษนี้ เช่น สหภาพโซเวียต และยูโกสลาเวีย ซึ่งแตกสลายไปแล้วในช่วง 5 ปีที่แล้ว พวกชนเชื้อสายเสริบ โครอัท บอสเนีย สโลวีเนีย ซึ่งอยู่ร่วมกันมาหลายศตวรรษ แต่ไม่มีนักปกครอง หรือกลุ่มผู้นำระดับชาติกลุ่มใดที่สามารถสร้างให้เป็นชนชาติรัฐเดียวกันได้

ภารกิจหลักของการสร้างความผูกพันของชนทั้งชาติให้มีความรู้สึกเป็นเจ้าของประเทศ เป็นพลเมืองสมบูรณ์แบบและมีความภาคภูมิใจในเอก-

ลักษณะของชาติ จึงมีความสำคัญมากต่อระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย หากสิ่งนี้ไม่เกิดขึ้นก็จะขาดเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้ระบบอยู่รอดได้ ทั้งนี้เพราะระบบนี้ส่งเสริมให้สมาชิกทุกคนมีสิทธิเสรีภาพที่จะแสดงออกที่จะเรียกร้องทวงสิทธิ ฉะนั้นหากกลุ่มคนหลายเชื้อชาติศาสนาและวัฒนธรรม แต่ไม่มีความผูกพันเป็นแนวตั้งถึงระดับชาติ เมื่อมีการเรียกร้องเงินชวอน ก็อาจจะนำไปสู่การแตกแยก แยกหัก และล่มสลายของชาติรัฐ

ความรู้สึกผูกพันเป็น "ชาติ" เดียวกัน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย แต่สังคมไทยมีสิ่งนี้อยู่แล้ว เพราะสถาบันกษัตริย์ได้มีบทบาทสำคัญในการสร้างชาติรัฐมาหลายศตวรรษ และภายใต้ราชวงศ์จักรี ความเป็นอัจฉริยะของบรมกษัตริย์ทุกพระองค์ได้สร้างความสามัคคีของชนชาติตลอดเวลา ทำให้คนเชื้อชาติต่าง ๆ เผ่าต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นแขก ฝรั่งเศส จีน ญวน มีความรักหวงแหนแผ่นดินนี้และมีความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ สถาบันกษัตริย์ และสำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันทรงสนพระทัยต่อความทุกข์สุขของราษฎรทุก ๆ หมู่เหล่าทุก ๆ ศาสนา ทุก ๆ เชื้อชาติ และได้สร้างความผูกพันของชนทั้งชาติไว้ในยามวิกฤติการณ์ แม้แต่ชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ ในปัจจุบันก็มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชนชาติไทย มีความมุ่งหวังที่จะเห็นนโยบายของรัฐบาลเข้าไปแก้กฏอำนวยประโยชน์ บำบัดทุกข์ บำรุงสุข เหมือนชนชาติไทยพื้นราบทั่วไป

อย่างไรก็ตาม ควรจะกล่าวเพิ่มเติมไว้ด้วยว่า ความรู้สึกผูกพันร่วมกันเป็นชาติเดียวกันนี้ มีใช้ภารกิจที่เสร็จสิ้นสมบูรณ์แบบ แท้จริงแล้วภารกิจนี้เป็นภารกิจที่ต่อเนื่อง หากหลงลืมหรือละเลย ก็จะเกิดความแตกแยกแตกสลายของชนชาติในที่สุด ฉะนั้น กุศโลบายของรัฐและระบบการศึกษา จึงมีความสำคัญต่อการสร้างชาติรัฐบนพื้นฐานของความรู้สึกเป็นเจ้าของประเทศร่วมกันและมีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย และมีเอกลักษณ์ร่วมกัน

2. ความรู้สึกผูกพันกับเพื่อนร่วมชาติและความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

ซิดนี่ เวอร์บ้า ได้ชี้ถึงมิติที่สองของวัฒนธรรมการเมืองที่สำคัญต่อระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย ที่สมาชิกในสังคม นอกจากจะผูกพันกันในระดับชาติแล้ว ยังต้องผูกพันและไว้วางใจกันระดับส่วนบุคคล ความผูกพันในข้อแรกเป็นความผูกพันแนวตั้ง ความผูกพันในข้อ 2 นี้เป็นความผูกพันแนวนอน

อันที่จริงก็เป็นสามัญสำนึกว่า ถ้าหากมนุษย์ไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกันก็คงจะทำอะไรร่วมกันไม่ได้ และในการต่อสู้ทางการเมืองคงจะไม่ยินยอมให้เกิดฝ่ายค้านที่ถูกต้องตามกฎหมาย และคงจะไม่ยอมให้มีการหมุนเวียนเปลี่ยนกันมาเป็นรัฐบาล เพราะต่างฝ่ายต่างพรรคการเมืองจะถือว่าฝ่ายตรงข้ามเป็นศัตรูของชาติและของกลุ่มของตน

ในเรื่องความรู้สึกไว้วางใจและไม่ไว้วางใจในความสัมพันธ์ส่วนบุคคลนี้ ได้มีการศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมหลายประเทศ ลูเซียน ปาย (Lucian W. Pye) ได้ศึกษาเกี่ยวกับสังคมพม่า และมีข้อสังเกตว่าชาวพม่าค่อนข้างจะมีความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน เบนฟีลด์ (Banefield) ศึกษาเกี่ยวกับสังคมอิตาลี ได้มีข้อสรุปเช่นกันว่าชาวอิตาลีภาคใต้ มักไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน ชนชาติฝรั่งเศสจากชนบทก็มักมีคุณลักษณะมองโลกแคบและเห็นว่าคนจากที่อื่นที่แปลกหน้าไว้วางใจไม่ค่อยได้ คำว่า "Étranger" (ออกเสียงเอแตรงเจ) แปลว่า "แขก" หรือ คนแปลกหน้านั้น ชาวฝรั่งเศสมักคิดถึงคำว่า "Danger" (ออกเสียง ดังเจ) แปลว่าอันตราย การพบกับคนแปลกหน้าจึงมักนำมาซึ่งอันตราย¹² นักมนุษยวิทยาจึงมัก

¹² Polly Platt, *French or Foe ? Culture Crossings*, LTD, ค.ศ. 1994, หน้า 24.

วิเคราะห์วัฒนธรรมฝรั่งเศสว่าเป็น วัฒนธรรม **We/they** คือแบ่งแยกเขาออกจากเรา และทำให้พฤติกรรมการเมืองของผู้แทนราษฎร ฝรั่งเศสในสาธารณรัฐที่ 3 - 4 มักจะมองผู้ที่เป็นฝ่ายรัฐบาลว่าเป็นพวกเขาแตกต่างจากพวกเรา คือ ส.ส.

แต่วัฒนธรรมหรือบางส่วนของวัฒนธรรม ย่อมเปลี่ยนแปลงได้เสมอ สาธารณรัฐของฝรั่งเศสในกรอบกติกาของรัฐธรรมนูญใหม่ได้สามารถปรับพฤติกรรมของนักการเมืองฝรั่งเศส ให้เกิดการยอมรับบทบาทของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ และมีการหมุนเวียนเปลี่ยนกันเป็นรัฐบาลและฝ่ายค้านตามปกติ

สำหรับสังคมอังกฤษ การวิเคราะห์ของโรส ชี้ให้เห็นว่าคนอังกฤษนั้นมีทัศนคติที่ค่อนข้างจะมองคนในแง่ดี มีความเชื่อมั่นไว้วางใจและระบบการศึกษาของผู้นำอังกฤษก็เน้นการสร้างบุคลิกภาพของผู้ดีและสุภาพบุรุษ มีความซื่อสัตย์ไม่พูดโกหก โดยเฉพาะในรัฐสภา ฉะนั้นเมื่อเกิดกรณีรัฐมนตรีไปรฟูโม ถูกจับโกหกได้จำต้องลาออกใน ค.ศ. 1963 เพราะเป็นการทำลายภาพลักษณ์ของรัฐสภาและผู้แทนราษฎรที่จะต้องไม่พูดเท็จใน สภา¹³

การเมืองไทยในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่ามีการกล่าวหากันว่าโกหกกลางสภา บางทีก็ต้องสาบานต่อหน้าวัดพระแก้ว แม้กระนั้นก็ยังไม่เชื่อว่าพูดจริง ความไม่ไว้วางใจในคำพูดของกันและกัน ดูจะกลายเป็นภาพลักษณ์ของรัฐสภาไทย หากปล่อยให้เกิดขึ้นซ้ำ ๆ ซาก ๆ ก็คงกลายเป็นด้านลบของวัฒนธรรมการเมือง และอาจจะนำไปสู่เกมการเมืองที่เรียกว่า "Zero-Sum-Game" คือเล่นการเมืองเพื่อทำลายคู่ต่อสู้อย่างเดียว ในทำนองที่ว่า "ถ้าท่านได้ฉันก็เสีย ถ้าฉันได้คุณก็เสีย" ไม่มีการประนีประนอม

¹³Lucian Pye and Sidney Verba, อ้างแล้ว, หน้า 95.

ไม่มีผลประโยชน์ร่วมกัน หรือเห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศเป็นเครื่องตัดสิน หากการเมืองไทยเข้าไปสู่ลักษณะเช่นนี้ ย่อมรักษาระบอบประชาธิปไตยไว้ไม่ได้

3. ความรู้ ความเข้าใจ และความคาดหวังเกี่ยวกับบทบาทและผลกระทบของรัฐบาลต่อชีวิตความเป็นอยู่ และสังคมของประเทศ
มิติที่สามของวัฒนธรรมการเมือง ซึ่งจะกระทบต่อเสถียรภาพและประสิทธิภาพของระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย คือความรู้ ความเข้าใจ ความคาดหวัง ตลอดจนการประเมินค่าของประชาชนต่อผลการดำเนินงานของรัฐบาล ในเรื่องนี้อาจจำแนกระดับความรู้ความเข้าใจ ความคาดหวังได้ในลักษณะต่าง ๆ กัน

ในชุมชนสมัยก่อนที่ชีวิตความเป็นอยู่เบ็ดเสร็จสมบูรณ์ภายในหมู่บ้าน และชาวนายังทำการเกษตรแบบยังชีพ ประชาชนอาจไม่สนใจต่อบทบาทของรัฐบาล อาจไม่ทราบด้วยซ้ำว่า รัฐบาลมีบทบาทอย่างไร นอกจากจะเก็บภาษีและเกณฑ์ให้ไปเป็นทหาร หรือไปทำงาน ฉะนั้นความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับผลกระทบของรัฐบาลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของตนจึงมีน้อย

แม้ในปัจจุบันก็ยังมีกลุ่มคนที่ไม่สนใจหรือคาดหวังอะไรจากรัฐบาล และนอกจากนั้นอาจยังมีกลุ่มคนที่ไม่ทราบว่ารัฐบาลมีอยู่เช่นกลุ่มผิดดอง-เหลียงในประเทศไทย

วัฒนธรรมการเมืองของกลุ่มคนที่ไม่ค่อยเข้าใจบทบาทของรัฐบาลที่มีต่อชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง และไม่สนใจ เป็นวัฒนธรรมที่อัลมอนต์และเวอร์บ้า เรียกว่า **"Parochial political culture"** อาจแปลว่า "วัฒนธรรม

ธรรมการเมืองของชาวบ้าน"¹⁴

ขึ้นมาอีกระดับหนึ่งคือวัฒนธรรมการเมืองที่อัลมอนด์ และเวอร์บา เรียกว่า "Subject political culture" อาจแปลว่า "วัฒนธรรมการเมืองของราษฎร" บางท่านแปลว่า "วัฒนธรรมของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน" แต่อาจจะสื่อความหมายไม่เหมาะสมกับสมัยปัจจุบัน วัฒนธรรมการเมืองราษฎร หมายความว่า ประชาชนมีระดับความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของรัฐบาล ในลักษณะที่จะเป็นผู้รับ คือ รับทั้งผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น รับทั้งภาระหน้าที่ที่รัฐบาลกำหนดให้ทุกคนปฏิบัติ เช่น เคารพกฎหมายและเสียภาษี

ความคาดหวังและการประเมินคุณค่าของบทบาทของรัฐบาล และผลกระทบจากรัฐบาล ยังสามารถจำแนกออกได้เป็นความรู้ความเข้าใจว่ารัฐบาลจะต้องบำบัดทุกข์ บำรุงสุข ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับแต่ละครอบครัวแต่ละหมู่บ้าน เช่น ต้องสร้างถนนหนทางให้หมู่บ้าน ต้องช่วยทำทางระบายน้ำ หาน้ำ ให้การเกษตร ต้องหาตลาดให้สินค้าของตน

ในระดับที่สูงขึ้นก็อาจจะมีการคาดหวังว่าบทบาทของรัฐบาลสามารถเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้นได้ สามารถที่จะพัฒนาประเทศโดยส่วนรวมได้และนำประเทศชาติไปสู่แนวหน้าของสังคมโลก

การคาดหวังและประเมินบทบาทที่แตกต่างกันไปนี้ ย่อมมีผลต่อเสถียรภาพของรัฐบาล หากประชาชนเห็นว่ารัฐบาลไม่ได้ก่อประโยชน์ แต่กลับบีบบังคับให้ตนเองหรือกลุ่มของตน ต้องทำในสิ่งที่ไม่อยากทำ ต้องเชื่อในสิ่งที่ไม่ควรเชื่อ หรือเห็นว่ารัฐบาลไม่มีความยุติธรรม เพราะประชาชนคาดหวังในเรื่องยุติธรรม แตกต่างจากแนวคิดของรัฐบาล ประชาชนอาจหวัง-เมินรัฐบาล หรืออาจไม่เคารพเชื่อฟัง นำไปสู่ขบวนการ "Civil diso-

¹⁴ Almond and Verba, *Civic Culture*, อ้างแล้ว, หน้า 16.

bediance" เช่น ในอินเดีย โดยไม่ยอมจ่ายภาษีบ้าง ไม่ยอมไปเป็นทหาร บ้าง ก็จะทำให้ระบบขาดเสถียรภาพ

ในทางกลับกันหากประชาชนคาดหวังมาก ๆ จากรัฐบาลให้สามารถปันผลสิ่งต่าง ๆ ได้ และรัฐบาลไม่สามารถทำได้ ก็อาจจะมีการ กเรียกร้องมากขึ้น หรือการเดินขบวน ก็จะทำให้เกิดปัญหาเช่นกัน

วิสัยทัศน์ในการมองปัญหาแคบ ๆ ของราษฎร ก็อาจสัมพันธ์กับการเลือกผู้แทนราษฎรที่มองปัญหาของบ้านเมืองแบบแคบ ๆ แบบท้องถิ่นนิยม ไม่สามารถมองการณ์ไกลและคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมได้ ก็จะกระทบต่อประสิทธิภาพของระบบ หรือนำไปสู่นโยบายท้องถิ่นนิยม ขาดวิสัยทัศน์ระดับชาติและนานาชาติ

การพัฒนาวัฒนธรรมในมิตินี้จึงมีความสำคัญมากเช่นกัน

4. ความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึกต่อกระบวนการตัดสินใจทางการเมือง ตลอดจนการประเมินบทบาทของตนเองในกระบวนการนี้

มิตินี้ เป็นมิติเกี่ยวกับความเข้าใจของประชาชนเกี่ยวกับกระบวนการตัดสินใจทางการเมือง ประชาชนเข้าใจหรือไม่ในกระบวนการนี้ รวมถึงความรู้ความเข้าใจในกฎเกณฑ์ กติกาของการกำหนดนโยบายการบังคับใช้นโยบาย บทบาทของพรรคการเมือง การเลือกตั้งกลุ่มผลประโยชน์ และนอกจากจะเข้าใจแล้วมีระดับความเห็นชอบ หรือความรู้สึกผูกพันต่อกติกา และกระบวนการดังกล่าวหรือไม่ หรือไม่ยอมรับในกติกานั้น ๆ ยิ่งไปกว่านั้นประชาชนมีความเข้าใจในบทบาทของตนเองในกระบวนการนี้อย่างไรประเมินความสามารถของตนเองได้หรือไม่

พรรคคอมมิวนิสต์ ที่ดำเนินงานอย่างเปิดเผยในประเทศตะวันตก เช่น ฝรั่งเศส แต่บทบาทที่ไม่เปิดเผยหรือบทบาทใต้ดินอาจต่อต้านระบบ

รัฐสภาก็ได้ กลุ่มชาวจัดที่นิยมระบบเผด็จการก็อาจจะต่อต้านกระบวนการประชาธิปไตยที่มักจะทำอะไร ก็อาจจะดูไม่ค่อยถูกต้อง สังคมที่มีกลุ่มคนประเภทดังกล่าวมาก ๆ มักจะเกิดวิกฤตศรัทธาต่อระบบ และนำไปสู่การยึดอำนาจบ้าง หรือความสับสนวุ่นวาย การเดินขบวน ฯลฯ แม้แต่ในสังคมไทย ในช่วงปี พ.ศ. 2537-2538 ก็ยังมีขบวนการต่อต้านรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันว่าไม่เป็นประชาธิปไตยเพียงพอ หรือหากเหตุผลนี้อ่อนไปก็อ้างว่าเป็นฉบับของ รสช. กลุ่มประชาธิปไตยชายจัดก็ไม่ยอมรับ ถึงกับมี ร.อ.ฉลาดวรจักร อดข้าวอดน้ำประท้วง

การเมืองในระบบประชาธิปไตย ต้องการการประนีประนอม โดยยึดทั้งหลักการและสภาพข้อเท็จจริง มีแต่หลักการแต่ไม่คำนึงถึงสถานการณ์ที่แท้จริง ก็เป็นวิถีทางที่สุดโตรงไปทางหนึ่ง ยึดแต่สถานการณ์และความจำเป็นแห่งสถานการณ์ โดยละเลยหรือไม่คำนึงถึงหลักการ ก็สุดโตรงไปอีกทางหนึ่ง นักประชาธิปไตยที่แท้จริง จึงมักยึดทางสายกลาง และใช้วิธีการเจรจาต่อรองโดยสันติวิธีเป็นเครื่องมือ แก้ไขปัญหามิใช่ใช้กำลังหรือพลังกดดัน การใช้พลังกดดันไม่ว่าจะมาจากกองทัพหรือจากฝูงชน นับว่าผิดจริยธรรมทางการเมืองทั้งสิ้น

เราสอนประชาธิปไตยมาห้าสิบกว่าปีแล้ว แต่ก็ไม่แน่ใจว่าเราได้สอนกันถูกต้องหรือไม่ และประชาชนมองบทบาทของตนเองในกระบวนการนี้อย่างไร

อัลมอนต์และเวอร์บ้า ได้จัดประเภทของวัฒนธรรมการเมืองไว้ 3 ลักษณะ สองลักษณะแรกได้กล่าวไว้แล้ว คือ "วัฒนธรรมการเมืองของชาวบ้าน" และ "วัฒนธรรมการเมืองของราษฎร" สำหรับ ลักษณะที่ 3 คือ "วัฒนธรรมการเมืองของผู้มีส่วนร่วม" เรียกว่า "participant political culture" คือมีความรู้ความเข้าใจกระบวนการตัดสินใจทางการเมือง และมองบทบาทของตนเองว่าเป็นผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการนี้

นอกจากร่วมในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งแล้ว ยังเคยเขียนจดหมายไปถึงผู้แทนราษฎร เพื่อแสดงความคิดเห็นต่อนโยบายของรัฐบาล ติดตามข่าวสารทางการเมืองใกล้ชิด และอาจมีบทบาทในการจัดตั้งสมาคมผลประโยชน์ และเป็นสมาชิกพรรคการเมืองด้วย

หากประชาชนกลุ่มใดมีลักษณะดังกล่าว อาจเรียกว่า "Participant Political Culture"

อย่างไรก็ตาม ควรจะกล่าวเพิ่มเติมไว้ด้วยว่า ในระบบรัฐสภาแบบอังกฤษ หรือระบบของสหรัฐอเมริกาในปัจจุบัน ก็มีชื่อว่า วัฒนธรรมการเมืองแบบที่สาม "Participant Political Culture" จะเป็นแบบเดียวในสังคมของเขา แท้ที่จริงทุก ๆ สังคมจะมีรูปแบบผสม อัลมอนด์ และเวอร์บ้า ได้กล่าวถึงรูปแบบผสมของอังกฤษที่มีทั้ง "parochial" "subject" และ "participant" ว่าเป็นรูปแบบที่เหมาะสม และเรียกผลรวมของรูปแบบผสมนี้ว่า "*Civic political culture*" ชื่อหนังสือของท่าน "*Civic culture*" ต้องการจะอธิบายถึง คุณความดีของรูปแบบผสม เหตุผลของท่านก็คือ หากสังคมใดประชาชนส่วนใหญ่ เช่น เกินร้อยละ 80 ต่างก็ตื่นนอนและมีกำลังวังชาที่จะเข้าร่วมกระบวนการการเมือง สังคมนั้นคงจะหาความสงบยากจะเหมือนน้ำในกาที่เดือด เพราะทุกเม็ดตะกอนจะเคลื่อนไหวตลอดเวลา แต่ถ้าสังคมใดมีแต่พวก "parochial" ไม่รู้เรื่องอะไรเลยนอกหมู่บ้านของตน หรือมีแต่พวก "subject" คอยรับผลอย่างเดียว ก็คงจะดำรงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตยไม่ได้ ฉะนั้น รูปแบบผสมจึงเหมาะสมกับระบอบประชาธิปไตยมากที่สุด

ข้อค้นพบเช่นนี้ น่าจะทำให้เราชื่นชมกับหลักของทางสายกลางของพระพุทธเจ้า มัชฌิมาปฏิปทา การไม่ยึดทางสุดโต่ง คือหลักการที่สอดคล้องกับสัจธรรมมากที่สุด

โดยสรุปมิติทั้งสิ้นของวัฒนธรรมการเมือง ตามที่เวอร์บ้าได้นำเสนอนี้สอดคล้องกับความต้องการของระบอบประชาธิปไตย นักทฤษฎีอื่น ๆ ที่

สนใจเรื่องเดียวกันอาจจะซีไปที่จุดเน้นบางประการแตกต่างกันบ้าง เช่น ลูเซียน ปาย อาจจะรวมมิติด้านความรู้สึกนึกคิดด้านความเสมอภาค และ เสรีภาพเข้าไว้ด้วย ซึ่งเป็นระบบค่านิยมที่สำคัญต่อระบอบประชาธิปไตย หรือ อัลมอนต์ อาจจะมีการวางรูปแบบการนำเสนอวัฒนธรรมการเมืองแตกต่างออกไปในหนังสือ *"civic culture"* แต่โดยสรุปรวมความแล้ว ไม่มีการขัดแย้งกันระหว่างนักทฤษฎีทั้งหลาย

แต่ผู้เชี่ยวชาญล้าเอียงมาในรูปแบบการนำเสนอของซิดนีย์ เวอร์บ้า มากกว่าผู้อื่น เพราะนอกจากจะเข้าใจง่ายแล้ว ยังรวมสาระไว้ได้มาก โดยใช้วิธีการนำเสนออย่างง่าย ๆ นอกจากนั้นมิติทั้งสี่นี้ยังมีคุณสมบัติที่สอดคล้องกัน เช่น หากผลการดำเนินงานของรัฐบาล ทำให้ประชาชนผิดหวังสม่ำเสมอ ก็จะมีผลกระทบต่อความรู้สึกผูกพันต่อระบบในแนวตั้ง ยกตัวอย่าง สมมุติ เช่น ชนกลุ่มน้อยในสังคมตระหนักว่าถูกรัฐบาลของเสียงส่วนใหญ่กลั่นแกล้ง ไม่ให้ความเป็นธรรมตลอดเวลา ความรู้สึกเป็นเจ้าของประเทศคงลดลงไปเรื่อย ๆ และในที่สุดก็จะไม่มีความรู้สึกรวมเป็นชนชาติ หรือชาติ *"National identity"* ในทำนองเดียวกันหากชาติความรู้สึกผูกพันเป็นชนชาติเดียวกัน ตั้งแต่เริ่มแรก ก็คงไม่มีความรู้สึกกระตือรือร้นจะเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการปกครองหรือการเมือง

ในทางกลับกัน หากรัฐบาลสามารถสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของประเทศร่วมกัน มีความจงรักภักดีต่อสัญลักษณ์ และสถาบันเดียวกัน ก็จะช่วยให้ยึดโยงกันไว้อยู่ได้ ในยามวิกฤตการณ์ที่เกิดการขัดแย้งอย่างรุนแรงด้านนโยบายการปกครอง และความรู้สึกร่วมชาติ จะเป็นแรงกระตุ้นให้อยากเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการการเมือง

หรือแม้แต่ความรู้สึกที่ไม่ค่อยไว้วางใจซึ่งกันและกัน ที่มักเกิดขึ้นในกลุ่มคนบางกลุ่ม แต่ถ้าหากเกิดความผูกพันระดับบนมากขึ้นเรื่อย ๆ ก็จะไปมีส่วนลดความรู้สึกไม่ไว้วางใจกันในส่วนแนวนอน

หรือแม้แต่ในจุดเริ่มต้น หากขาด "National identity" ในจุดเริ่มต้น แต่ถ้าหากรัฐบาลและระบบการเมืองก่อประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่กลุ่มคนทุก ๆ กลุ่มในสังคม ในที่สุดก็จะเกิดความรักผูกพันและเกิดความเป็นชาติเดียวกัน

มิติทั้งสิ้นของวัฒนธรรมการเมือง จึงมีลักษณะของการปฏิสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด จึงนับว่าเป็นการจำลองแบบของสถานการณ์จริงในโลกของการเมือง

อย่างไรก็ตามก็ยังมีมิติที่ 5 ซึ่งมีคุณลักษณะที่แตกต่างจากมิติทั้งสิ้นที่กล่าวแล้ว ในขณะที่มิติทั้งสิ้นนั้นคือ เนื้อหาสาระของวัฒนธรรม แต่มิติที่ห้า คือ แบบหรือสไตล์ของการแสดงออกซึ่งเนื้อหา

5. รูปแบบของการแสดงออกทางการเมืองหรือสไตล์ทางการเมือง

เป็นอีกมิติหนึ่งของวัฒนธรรมการเมือง ที่มีความสำคัญต่อเสถียรภาพ และประสิทธิภาพของระบบ นักรัฐศาสตร์มักแบ่งสไตล์เป็น 2 แบบ คือ สไตล์การเมืองที่เน้นลัทธิอุดมการณ์ เรียกว่า "ideological style" ซึ่งสปีโรกล่าวว่าเป็นเอกลักษณ์ของภาคพื้นทวีปยุโรปกับ "pragmatic style" ของพวกอังกฤษ¹⁵

สไตล์การเมืองที่เน้นลัทธิอุดมการณ์ มักสืบเนื่องมาจากลัทธิความเชื่อถือระบบปิด ขณะที่สไตล์ที่เน้นผลทางปฏิบัติจะมาจากพื้นฐานของลัทธิความเชื่อระบบเปิด

¹⁵ Lucian Pye and Sidney Verba, *Political culture and Political Development*, หน้า 545.

ระบบปิด (closed belief system) นั้นไม่ยอมรับแนวคิดที่แตกต่างออกไป แม้แต่ได้รับข้อมูลใหม่ก็ยังไม่เปลี่ยนความเชื่อเดิมยาก และมักจะวินิจฉัยปัญหาการเมืองจากข้อสมมุติฐานของลัทธิของตน เช่น ลัทธิโคโมเน่จะวินิจฉัยปัญหาการเมืองจากกรอบแนวคิดหลักของตน หรือพรรคสังคมนิยมฝรั่งเศส ก็จะมีแนววินิจฉัยปัญหาจากกรอบแนวคิดของลัทธิสังคมนิยมและกลุ่มที่เชื่อถือนโยบายก็เช่นกัน ก็จะวินิจฉัยประเด็นปัญหาจากข้อสมมุติฐานของระบบการแข่งขัน และกลไกของการตลาด

แนวคิดระบบเปิดนั้นตรงข้าม สามารถจะยอมรับแนวคิดที่แตกต่างกันออกไปได้ และวิเคราะห์ประเด็นปัญหาจากผลดี ผลชั่วหรือจากประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นมากกว่าจะวินิจฉัยจากลัทธิอุดมการณ์

นอกจากนั้น ในสไตล์ของอุดมการณ์นั้นมักเห็นความสำคัญของการแสดงออกที่เป็นคำพูดเป็นสัญลักษณ์ เป็นโวหารมากเท่า ๆ หรือมากกว่าผลในเชิงปฏิบัติ สำหรับ "ideological style" นั้น คำพูด คือ การปฏิบัติ มีคุณค่าในตัวของมัน แต่ใน "pragmatic style" จะเห็นคุณค่าของผลของการกระทำมากกว่าคำพูด และมองดูนโยบายแต่ละเรื่องว่ามีลักษณะเป็นเพียง "เครื่องมือ" ไปสู่จุดหมายปลายทางนั้น ปลาย

คนอังกฤษ และคนฝรั่งเศสนั้นมักมีสไตล์การเมืองแตกต่างกัน กล่าวกันว่าคนอังกฤษจะมี "pragmatic style" แต่นั่นก็เป็นเพียงแนวโน้มที่เป็นจริงในกลุ่มคนที่มาจากพรรคคอนเซอร์วาตีฟเป็นส่วนใหญ่ สำหรับกลุ่มคนจากพรรคเลเบอร์ บางส่วนก็มี "ideological style" เช่นกัน แต่ไม่ทุกคน

สำหรับคนฝรั่งเศสนั้นกล่าวกันว่า มักติด "ideological style" และเป็นปัจจัยสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การเมืองฝรั่งเศสแตกแยกกันมาก โดยเฉพาะในเรื่องการยอมรับระบบการปกครอง (ในยุคสมัยก่อน ค.ศ. 1958 หรือก่อนจัดตั้งสาธารณรัฐที่ 5) และแม้แต่ในสมัยปัจจุบันชาวฝรั่งเศสก็ยัง

ติดยึดการแสดงออกด้วยคำพูดที่เต็มไปด้วยหลักการ อุดมการณ์ เป็นชนชาติที่มองเห็นความสำคัญของการพูดที่มีตรรกะมีหลักการและความสมบูรณ์แบบ ตลอดจนความงดงามของภาษา

เรื่องของลีลาการแสดงออกยังมีอีกประเด็นหนึ่งที่ควรกล่าวไว้ คือ มารยาทของการแสดงออก หากมารยาทของการแสดงออก พยายามรักษากฎเกณฑ์ กติกา และความเป็นสุภาพบุรุษ ไม่ก้าวร้าว หรือกล่าวคำหยาบคาย คำผรุสวาทรุนแรง ก็จะทำให้บรรยากาศของการแก้ไขข้อขัดแย้งดีขึ้น ในรัฐสภาไทยก็อาจมีลีลาของการกล่าวคำอภิปรายที่เป็นตัวอย่างของลีลา ความก้าวร้าวที่มีแต่โวหารแต่ขาดข้อมูลหรือตรรกะของการโต้แย้ง เป็นลีลาที่ไม่ให้นำมาเป็นตัวอย่างแก่นุชน และครูของเรบางคน ก็อาจจะไปดิ๊ดเชื้อและนำมาในห้องประชุมวิชาการ ทำให้บรรยากาศดูจะวังเวงชอกกล

ประการสุดท้ายในเรื่องวัฒนธรรมการเมือง ควรจะกล่าวไว้ด้วยว่า แม้การเมืองจะเป็นเรื่องสำคัญ แต่เราก็ไม่ควรให้การเมืองมาทำลายความสัมพันธ์กันส่วนตัว ในบางสังคม เช่น คอมมิวนิสต์ หากใครยึดแนวคิดไม่เหมือนตน หรือเหมือนผู้นำ มักจะมีปัญหาด้านความสัมพันธ์กันส่วนตัวไปด้วย แต่ในวัฒนธรรมการเมืองที่เหมาะสม ต้องรู้จักขีดแบ่งการเมืองออกจากเรื่องของความสัมพันธ์ส่วนบุคคล หรือในชีวิตประจำวันของเราควรปลอดจากการเมืองบ้าง จอมพลเดอโกล เมื่อมารับตำแหน่งประธานาธิบดีฝรั่งเศส ค.ศ. 1958 พยายามจะลดระดับความขัดแย้งทางการเมืองลง เรียกว่า "depoliticization" ฉะนั้นจึงเป็นข้อที่นำคิดแบบพาราดอกซ์ว่า สังคมที่จะเป็นประชาธิปไตยที่ยั่งยืน ต้องลดระดับของการขัดแย้งทางการเมือง และรักษาความสัมพันธ์หรือภารกิจด้านอื่น ๆ ในสังคมให้ปลอดจากการเมือง เช่น ระบบราชการควรเป็นกลางทางการเมือง งานสังคมต่าง ๆ ไม่ควรมีการเมืองเข้ามาเกี่ยว ก็พาและความบันเทิงทั้งหลาย ไม่ควรมีพรรคการเมือง เป็นต้น

โดยสรุป วัฒนธรรมการเมืองคือกรอบที่ควรประพฤติปฏิบัติในทาง
การเมือง รวมถึงความรู้ ความคิด ความเข้าใจ ความรู้สึก การประเมินค่า
ในมิติด้านทั้ง 4 ที่กล่าวมาแล้ว ตลอดจนรวมถึงลีลาของการแสดงออก และ
"การเล่น" การเมืองด้วย วัฒนธรรมการเมืองที่เหมาะสมกับระบอบประชา-
ธิปไตยนั้น ไทยเราอาจมีบางเรื่องอยู่แล้ว และต้องการเพิ่มในบางเรื่องจะใช้
ระบบการศึกษาเพื่อพัฒนาวัฒนธรรมการเมือง และบุคลิกภาพได้หรือไม่ ?
อย่างไร ?

บทที่ 5

การศึกษากับการพัฒนาบุคลิกภาพ และ วัฒนธรรมทางการเมือง

หากบุคลิกภาพ และวัฒนธรรมทางการเมืองมีส่วนสัมพันธ์กับระบบการเมือง การศึกษาก็เป็นปัจจัยตัวแปรที่สำคัญที่สุดในการดำรงรักษาหรือเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพและวัฒนธรรม

อย่างไรก็ตาม ในการวิเคราะห์เรื่องนี้ ควรเข้าใจด้วยว่าวัฒนธรรมและบุคลิกภาพนั้น แม้ว่าจะเป็นผลของการศึกษาและการเรียนรู้ แต่ก็สั่งสมกันมานานนับเป็นร้อย ๆ ปี ฉะนั้น ก็ย่อมมีบทบาทสำคัญต่อการศึกษาเช่นกัน

ลัทธิตูตมการณ์ ระบบคุณค่า เมื่อได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและบุคลิกภาพแล้ว ย่อมมีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาโดยตรงหรือทางอ้อม ระบบการศึกษาในยุคสมัยใหม่ของยุโรปตะวันตกก็ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมการเมืองในยุคสมัยศตวรรษที่ 18 - 19 ที่เน้นขบวนการของเหตุผล เสรีภาพและปลอดจากอิทธิพลศาสนา ที่เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า "Secularization"

ฉะนั้น แนวคิดในการจัดการศึกษาของชาวยุโรป ก็ถูกครอบงำโดยวัฒนธรรมทางความคิดและการเมืองของยุโรป แม้แต่ในสมัยปัจจุบันแนวคิดในการจัดการศึกษาของพรรคคอนเซอรวาตีฟ และพรรคเลเบอร์ก็แตกต่างกันเพราะพรรคทั้งสองต่างก็มีแนวคิด ข้อสมมุติฐานเกี่ยวกับสังคมมนุษย์ต่างกัน

จากสภาวะของธรรมชาติที่มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างการศึกษา กับ วัฒนธรรมเช่นนี้ จะมีช่องทางที่จะใช้การศึกษาเพื่อเป็นเครื่องมือพัฒนาบุคคลิกภาพ และวัฒนธรรมการเมืองได้หรือไม่ ? คำตอบคือย่อมได้ภายใต้ข้อจำกัด

ก่อนอื่นต้องเข้าใจว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเภทเดียวในโลกใบนี้ ที่นอกจากจะมีเหตุผล และสะสมความจำได้แล้ว ยังสามารถจะเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองได้ อะคิเมตีส เคยกล่าวไว้ว่า หากหากานให้เขายาวเพียงพอและหาที่ยืนให้เขานอกโลก เขาจะสามารถติดโลกให้ดูได้ แต่อะคิเมตีสไม่สามารถออกไปยืนนอกโลกได้ มนุษย์เราในแง่หนึ่งก็ยากที่จะหลุดพ้นจากตนเอง และมองโลกจากจุดยืนของตนเอง แต่ความพยายามของมนุษย์ที่จะหลุดพ้นจากอคติของตนเอง มีความเป็นกลาง และมีความเป็นวัตถุนิสัย มีผลสำเร็จมากกว่าการออกไปยืนนอกโลก มนุษย์จึงสามารถเข้าใจตนเองได้ดีกว่าสัตว์ใดๆ ในโลก

จากความสามารถในการวิเคราะห์ข้อดี ข้อเสียของตนเองและระบบที่แวดล้อมตนเอง มนุษย์จึงมีปัญญาที่จะสร้างสิ่งแวดล่อมใหม่ที่ดีกว่าเดิม เจือปนไขเพียงแต่จะต้องทราบและตระหนักในข้อจำกัด และปัญหาเดิมเสียก่อน หากไม่ทราบข้อจำกัดของตน ก็จะไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ถูกต้อง

ผู้เขียนจึงเชื่อในการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นเชื่อว่ามนุษย์สามารถพัฒนาได้ทุก ๆ เรื่อง ถ้าหากวิเคราะห์ปัญหาให้ถูกต้อง และมีความตั้งใจอย่างแน่วแน่ที่จะแก้ไข

แนวทางการศึกษาเพื่อพัฒนาบุคคลิกภาพและวัฒนธรรมการเมือง จึงต้องเริ่มต้นด้วยการวิเคราะห์ศึกษาธรรมชาติของมนุษย์ ข้อจำกัดของมนุษย์ ธรรมชาติของการเมืองที่เป็นดาบสองคม มีทั้งผลดี ผลร้าย ต้องศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการเมืองที่จัดตั้งตามกฎหมาย และสถาบันสังคมที่วิวัฒนาการมาจากกาลเวลา และพฤติกรรมมนุษย์

โดยสรุปหากจัดการศึกษาด้านการเมือง สังคมวิทยา มนุษยวิทยา จิตวิทยา เพื่อให้ผู้นำในอนาคตได้เข้าใจตรงกันเป็นพื้นฐานเบื้องต้นเสียก่อน ต่อไปการที่จะกำหนดนโยบายการศึกษาในอนาคต เพื่อพัฒนาการเมืองจะเป็นเรื่องที่ยั่งยืน

ตัวอย่างเช่น ปัจจุบันนี้ หากใครพูดถึงการศึกษาเรื่องการเมืองในโรงเรียน จะมีปฏิกิริยาโต้ตอบว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำอย่างยิ่ง แต่ถ้าจะให้สอนประชาธิปไตยก็จะยินยอมให้สอน สิ่งที่คุณกำหนดนโยบายไม่ทราบก็อาจจะสอนประชาธิปไตยไม่สำเร็จ หากไม่สอนการเมืองและธรรมชาติของการเมือง แต่ก็น่าเห็นใจผู้กำหนดนโยบาย เพราะทุกครั้งที่พอจะมีนักคิด นักแสดงในเวทีสาธารณะ ก็จะพูดถึงการเมืองในแง่ที่ไม่ค่อยจะตรงกับสัจธรรมที่จริงแล้วที่เขาพูดนั้นเป็นการเมืองในลัทธิมากกว่าการเมืองที่มีธรรมชาติของโครงสร้างของความรู้เช่นเดียวกับวิชาสังคมวิทยา เศรษฐศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ฯลฯ

เป็นจุดยืนของผู้เขียนมานานแล้วว่า "การเมือง" คือศาสตร์แขนงหนึ่งที่มีความเป็นกลางได้ เช่นเดียวกับศาสตร์อื่น ๆ และพิสูจน์ถูกผิดได้ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าสังคมศาสตร์แขนงอื่น ๆ และเนื่องจากสมาชิกในสังคมทุก ๆ คนจะต้องมีส่วนในกระบวนการการเมืองในระบบประชาธิปไตย ไม่ในลักษณะใดก็ลักษณะหนึ่ง ฉะนั้นจะต้องศึกษาวิชาการเมือง เพื่อรู้จักสังคมของตนเอง และธรรมชาติของตนเอง

เพื่อย่นย่อเวลาและเนื้อที่ใครจะขอสรุปว่า การที่จะจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาการเมือง ควรที่จะต้องคำนึงถึงหลักการและแนวปฏิบัติดังต่อไปนี้

1. **ควรมองดูการศึกษาในความหมายที่กว้าง รวมถึงกระบวนการเรียนรู้ในสังคม**

การศึกษากับการเรียนรู้เหมือนกันและต่างกันด้วย มนุษย์สามารถเรียนรู้ตามสภาวะธรรมชาติ โดยไม่ต้องมีใครไปจัดการ หรือจัดหาครูให้ เช่น เราเรียนรู้จากการได้ยินได้ฟังผู้อื่นพูด จากการกระทำของเราเอง จากการแก้ไขปัญหาชีวิตประจำวัน การเรียนรู้จากสภาวะธรรมชาติเช่นนี้ทำให้มนุษย์ค้นพบไฟ การรู้จักทำเครื่องมือล่าสัตว์ การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การทำภาชนะใช้สอย และการจัดทำเครื่องนุ่งห่ม ตลอดจนเรียนรู้ที่จะสร้างสัญลักษณ์ต่าง ๆ จนกลายเป็นตัวอักษร

การศึกษานั้น เป็นเรื่องที่ต้องมีการจัดการ มีจุดมุ่งหมาย มีครู การศึกษาที่ถูกต้องและสมบูรณ์จะต้องมีการเรียนรู้เกิดขึ้น แต่การเรียนรู้ อาจเกิดขึ้นโดยไม่ต้องมีการจัดการศึกษาก็ได้

ขอบข่ายของการศึกษาที่บทความนี้ตั้งใจจะพูดถึง จึงรวมถึงกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ และสังคม โดยที่ไม่มีผู้ใดตั้งใจจัดขึ้น จึงขอใช้คำว่า การศึกษาและการเรียนรู้ในสังคม

2. การเรียนรู้ของมนุษย์นั้น เริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิในครรภ์

มารดา

แพทยศาสตร์และจิตวิทยาได้เปิดเผยถึงความจริงที่ว่าทารก เมื่อเริ่มมีชีวิตในครรภ์มารดาก็เริ่มเรียนรู้แล้ว ในยุคสมัยปัจจุบันแพทย์จะให้ความสนใจใส่ต่อสุขภาพของมารดา เรื่องอาหารการกินให้สมบูรณ์ เพื่อให้ทารกได้เจริญเติบโตทางร่างกายและสมอง แต่ที่ไม่ค่อยย่ำเตือนกัน คือเรื่องสุขภาพจิตของมารดาด้วย จิตแพทย์สมัยใหม่มีข้อมูลว่า หากมารดามีสภาพจิตเสื่อมโทรม มีความเครียดตลอดเวลา ทารกในครรภ์จะได้รับผลกระทบทางจิต

ความรู้ทางแพทย์สมัยปัจจุบัน น่าจะให้บทเรียนแก่ผู้จัดการศึกษาว่า น่าที่จะให้ความสนใจในขั้นตอนเริ่มต้นนี้มากเท่า ๆ กับตอนที่เด็กเกิดมาแล้วและไปโรงเรียนอนุบาล จริงอยู่ระบบครอบครัวและระบบการเลี้ยงดูทา-

รกเป็นเอกลักษณ์ของสถาบันครอบครัว รัฐไม่ควรไปยุ่งเกี่ยวมากนัก แต่สิ่งที่รัฐควรยุ่งเกี่ยวคือให้ข้อเสนอแนะ เพื่อป้องกันความผิดหรือความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของพ่อแม่ ซึ่งยังขาดการศึกษาในเรื่องนี้

มาตรการที่เห็นในบางประเทศในยุโรป ก็คือจัดทำคู่มือ ‘ครอบครัวศึกษา’ เพื่อแจกแก่คู่บ่าวสาวที่มาขอจดทะเบียนจากหน่วยงานของรัฐ คู่มือนี้ อาจถือเสียว่าเป็นค่าสวัสดิการจากรัฐ เป็นของขวัญวันแต่งงานที่รัฐให้แก่ทุก ๆ คู่ และในคู่มือนี้ก็มีข้อเสนอแนะ การมีครอบครัว การดูแลครอบครัว มารดา การเลี้ยงทารก การวางแผนชีวิตด้านที่อยู่อาศัย การงานอนามัย และการครองเรือน คู่มือควรมีขนาดกระทัดรัด ไม่ควรเกิน 100 หน้า ขนาดพอกเกิดบุคคล

นี่คือมาตรการการศึกษาขั้นต้นที่รัฐควรจัดให้แก่ทุก ๆ ครอบครัว การจัดหนังสือคู่มือให้คู่บ่าวสาว ในจังหวะที่ทั้งคู่ต้องการเรียนรู้มีคุณค่า ประหยัดทรัพย์ ประหยัดเวลาดีกว่าการไปสอนในโรงเรียน ขณะที่เด็กนักเรียนมีอายุเพียง 10 - 12 ขวบ สอนช่วงนั้นเด็กก็ไม่สนใจสอนไปแล้วก็ลืม แต่ข้อแนะนำนี้มีได้ห้ามมิให้สอนในโรงเรียน ควรสอนหลักการให้เกิดประเทืองปัญญา แต่ที่จะให้นำไปปฏิบัติจริง คงจะต้องให้คู่มือเมื่อต้องการใช้จริง ๆ

การนำคู่มือไปปฏิบัติจริงจะทำให้เกิดวัฒนธรรมการเลี้ยงลูกใหม่และคงจะได้มีการถ่ายทอดกันบ้างระดับหนึ่งจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง แต่การมีหนังสือไว้คอยชี้แจงรายละเอียด จะช่วยให้ป้องกันความคลาดเคลื่อนได้ดี

3. ระบบการเลี้ยงดูทารกมีผลต่อการหล่อหลอมบุคลิกภาพประชาธิปไตย

การสร้างบุคลิกภาพประชาธิปไตยนั้นมิใช่เรื่องง่าย และหากเข้มงวดกับเกณฑ์การวัด อาจจะหาบุคคลที่มีบุคลิกภาพประชาธิปไตยได้น้อยมาก

ทั้งนี้เพราะมนุษย์เกิดมานั้นช่วยตนเองไม่ได้เลย ไม่เหมือนสัตว์ประเภทอื่นที่สามารถเดินได้ วิ่งได้ในเวลาไม่ช้านาน แต่มนุษย์ใช้เวลานาน และพ่อแม่ต้องพุ่มพักปกป้องรักษาเป็นแรมปีกว่าจะช่วยตนเองได้

ธรรมชาติของมนุษย์ตรงนี้ ทำให้มนุษย์ขาดความมั่นคงในจิตใจ ตั้งแต่แรกเกิด ความไม่มั่นคงทำให้เกิดความกลัว ความกลัวที่จะสูญเสียความปลอดภัย ทำให้มนุษย์ไขว่คว้าหาความมั่นคง การไขว่คว้าหาความมั่นคงในที่สุดไปจบลงที่ไขว่คว้าหาอำนาจ โทมัส ฮอบส์ นักคิดชาวอังกฤษ ศตวรรษที่ 17 จึงกล่าวไว้ว่า ชีวิตมนุษย์นั้นน่าเกลียด น่าชิง และสั้นเพราะขาดความมั่นคง และมีความกลัว มนุษย์จึงแสวงหาอำนาจตราบเท่าจนวันตาย

จากกฎธรรมชาติข้อนี้ ศาสตราจารย์ ฮาโรลด์ ลาสเวล จึงมีข้อเสนอให้สังคมเอาใจใส่ต่อระบบการเลี้ยงดูทารกตั้งแต่แรกเกิด ที่จะต้องให้ความอบอุ่น ความรัก ความปราศจากกังวลใด ๆ ที่จะทำให้เกิดความกลัว หรือการขาดความรู้สึกมั่นคงตั้งแต่เด็ก ท่านจึงตั้งเป็นข้อสังเกตไว้เสมอว่า เหตุการณ์ในอนาคตถือกำเนิดมาจากครอบครัวที่ขาดความอบอุ่น ครอบครัวที่ว่าเหว่ ขาดความรัก หรือมีก็แต่การใช้อำนาจข่มขู่ เหตุการณ์ ในครอบครัว

นักจิตวิทยาทางการศึกษาทางการเมือง จึงมักตั้งข้อสังเกตไว้ว่า สังคมที่มีระบบครอบครัวที่พ่อเป็นเจ้าชีวิตในบ้าน เช่น จีน และเยอรมันสมัยก่อน (Father-dominated families) มักจะเป็นสังคมที่ชอบระบบการปกครองแบบเผด็จการ

บทเรียนตรงนี้ก็คือ จะจัดระบบการเลี้ยงดู การฝึกอบรมทารกเด็กเล็กอย่างไร จึงจะได้ความพอดี ความสมดุลระหว่างเสรีภาพและวินัยระหว่างการได้รับความรัก ความอบอุ่นจากการพินิจพินางพ่อแม่กับการพึ่งตนเอง

ระบบการเลี้ยงดูแบบครอบครัวไทย มีข้อดีก็หลายประการ ด้าน

การให้ความรัก ความอบอุ่น แต่ของเราก็คงมีจุดด้อยบางประการ¹⁶ เรื่องสร้างวินัยในตนเอง ครอบครัวฝรั่งก็คงมีข้อดี ข้อด้อย เช่นกัน ฉะนั้น ในเรื่องระบบการเลี้ยงดูคงจะต้องมีการวิเคราะห์ศึกษาให้กว้างขวางลึกซึ้งกว่านี้ จึงจะสามารถกล่าวได้อย่างมั่นใจว่า ควรจะจัดระบบการเลี้ยงดูอย่างไร จึงจะเหมาะสมกับสังคมประชาธิปไตย

4. ระบบการศึกษา การเรียนรู้ในสถานศึกษาระหว่างอายุ 5 - 12 ขวบ

ในหลักการของการจัดการศึกษาระดับนี้ การเรียนรู้ของเด็กตามวัยของความเจริญเติบโตคือลำดับขั้นของพัฒนาการด้านไซโค-มอเตอร์-ทักษะ ด้านการใช้วัยวะทุก ๆ ส่วนของร่างกาย รวมถึงการพูด การใช้มือด้วย ด้านจิตใจ ความรู้สึก อารมณ์ (affective domain) และด้านความรู้ ความคิด (cognitive domain) ความคิดในลักษณะของนามธรรมหรือการรู้เหตุผลในลักษณะนามธรรม อาจจะพัฒนาได้ภายหลังความคิด ความมีเหตุผลในลักษณะที่เป็นรูปธรรม

การพัฒนาวัฒนธรรมประชาธิปไตยในระดับเด็กเล็กถึง ป. 3 ควรจะมีจุดเน้นไปที่อารมณ์ ความรู้สึก เจตคติ ทศนคติ และจิตใจ มากกว่าด้านความรู้ ฉะนั้นในการเรียนทุก ๆ เรื่อง ทุก ๆ วิชาจะต้องมีจุดประสงค์ของบุคลิกภาพและวัฒนธรรมประชาธิปไตย ในความหมายดังที่ได้อภิปรายมา

¹⁶ ฝรั่งเน้นปัจเจกบุคคลมากเกินไป ทำให้สมาชิกในครอบครัว คำนึงถึงแต่สิทธิเสรีภาพของตนเอง ในขณะที่วัฒนธรรมตะวันตก โดยเฉพาะจีน เน้นสิทธิของครอบครัว จนอาจจะหย่อนทางสิทธิส่วนบุคคล ระบบที่สมดุลคือต้องรักษาความสมดุลระหว่างสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลกับสิทธิของครอบครัวของส่วนรวมไว้เช่นกัน

แล้ว เช่น เรียนรู้ที่จะเคารพสิทธิของผู้อื่น เรียนรู้ที่จะแบ่งปันผลประโยชน์กับเพื่อน เรียนรู้เรื่องการทำงานเป็นทีม หมุ่คณะ การแข่งขันที่มีกติกา การมีวินัยของหมู่คณะ การเป็นผู้นำที่เสียสละ การเป็นผู้ตามที่เคารพในกติกา และรับนโยบายกลุ่มไปปฏิบัติด้วยความเต็มใจ การเรียนรู้ที่จะแสดงความคิดเห็นที่มีเหตุผล การรับฟังการวิพากษ์ วิจารณ์ และการรู้จักการวิพากษ์วิจารณ์ที่ดี

จุดเน้นที่ดีของระบบการศึกษาญี่ปุ่นที่เราควรดูเป็นตัวอย่าง คือ การฝึกให้สมาชิกกลุ่มเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมของกลุ่มมากกว่าประโยชน์ส่วนตัวตน ระบบฝรั่งเศสจะเน้นปัจเจกบุคคลมากเกินไป ในปัจจุบัน และอนาคตสังคมไทยกำลังจะตามรอยเท้าฝรั่งไปสู่สังคมที่สถาบันครอบครัว และชุมชนล่มสลาย และแผนพัฒนาฉบับที่ 8 ต้องการจะใส่เบรคแก้นแนวโน้มที่จะดังตกเหวนรก ฉะนั้นการจัดการศึกษาต้องปรับให้สอดคล้องหันมาเน้นผลประโยชน์ของกลุ่มและผลประโยชน์ของครอบครัวของชุมชนมากเท่าๆ กับผลประโยชน์ของส่วนบุคคล (คือต้องสร้างความสมดุลและความพอดีระหว่างปัจเจกบุคคลกับกลุ่ม)

การเรียนการสอนทุก ๆ วิชาในห้องเรียน นอกห้องเรียนจึงต้องเน้นการสร้างบุคลิกภาพและวัฒนธรรมการเมือง หรือวัฒนธรรมที่ส่งเสริมวิถีชีวิตประชาธิปไตยในความหมายที่สมบูรณ์

การส่งเสริมการเล่นกีฬาทีม จึงมีความสำคัญ แต่ข้อสังเกตก็คือ ผู้จัดด้านกีฬา บ่อยครั้งก็จะลืมจุดประสงค์ที่แท้จริงของการเล่นกีฬา คือ ฝึกให้คนเสียสละ อดทน มีวินัย และรู้จักแพ้เป็น ขณะนี้ดูแนวโน้มจะสอนให้รู้จักแต่จะเอาชนะ ไม่รู้จักแพ้ และที่ร้ายกาจ คือจะชนะโดยทุก ๆ วิธีทางไม่ได้ด้วยเล่ห์ก็เอาด้วยกล ผิดกฎกติกาก็ยังใช้ เพื่อให้ฝ่ายตนชนะ ทำให้บิดเบือนจุดประสงค์ของการกีฬา เพื่อฝึกเกมการแข่งขันที่มีกติกา เพื่อในชีวิตจริงจะได้มีน้ำใจนักกีฬา และรักษาระเบียบกฎเกณฑ์ของสถาบันและสังคม

กิจกรรมลูกเสือ ในความหมายที่ถูกต้อง น่าจะมีบทบาทสำคัญในการฝึกการเป็นผู้นำ ผู้ตามที่ดี เช่นกัน ภาพพจน์ของการจัดกิจกรรมลูกเสือมักเป็นภาพพจน์ที่ดีจะล้ำสมัย แต่แก่นสารของการจัดกิจกรรม คือสร้างจิตใจให้เกิดความเสียสละ การสลับเปลี่ยนหมุนเวียนกันรับหน้าที่เป็นหัวหน้า และสมาชิกกลุ่ม เพื่อเรียนรู้การเป็นผู้นำ การเป็นผู้ตาม ฝึกให้จิตใจรักธรรมชาติ เข้มแข็ง อดทน ถึงเวลาที่ทุกโรงเรียนจะต้องเอาจริงกับกิจกรรมลูกเสือ เนตรนารี

การจัดการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาความรู้ความคิด เพื่อส่งเสริมประชาธิปไตย และวัฒนธรรมประชาธิปไตยนั้น ก็สามารถสอดแทรกได้ทุก ๆ วิชา โดยเฉพาะวิชาภาษา และส่งเสริมประสบการณ์ชีวิต (สังคมวิทยา-ศาสตร์) เทคนิควิธีสอนย่อมปรับตามวัยอายุ การสอนในรูปแบบของนิทาน เรื่องสมมุติ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับความยุติธรรม ความถูกต้อง ความดีงาม เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด และเป็นการวางพื้นฐานให้แก่วัฒนธรรมการเมืองในระบบประชาธิปไตย เด็ก ๆ อาจวิเคราะห์ในเชิงนามธรรมไม่ได้ว่า ความยุติธรรมคืออะไร แต่นิทานอีสปเรื่องหมาป่ากับลูกแกะ ชี้ให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมว่าอะไรคือความยุติธรรม สำหรับเด็กที่มีอายุมากขึ้น ระดับ ป. 5 - 6 วรรณกรรมเรื่องมหากาพย์โดยย่อให้เหมาะสมกับวัย น่าจะเป็นบทเรียนของการบริหารปกครองที่ขาดความเป็นธรรม

การเรียนประวัติศาสตร์และวีรกรรมของบรรพชนชาติไทย ตลอดจนวีรกรรมของชาวบ้าน เพื่อรักษาเอกราช ก็ควรจะเป็นจุดเน้นของการสร้างความรู้สึกร่วมกันที่เป็นชาติไทย เข้าหลักของการสร้าง "National identity" ประวัติศาสตร์จึงมีความสำคัญตรงนี้ สำหรับวัยเด็กระดับประถม

จริยศึกษา ศาสนา วัฒนธรรมด้านศิลปดนตรี การละเล่นพื้นเมืองต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่มีจุดประสงค์เพื่อสร้างปทัสถานแนวปฏิบัติให้เกิดการแยกแยะความชั่ว ความดีและการรักความงาม ตลอดจนรักและภูมิใจในวัฒนธรรมไทย

นอกจากนั้น ศิลปดนตรีเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างอารมณ์สุนทรีย์ การรักความมีระเบียบและความงาม ซึ่งเป็นพื้นฐานของความรักสันติ การสร้างสรรค์ และความรักในมนุษยชาติ

5. ระบบการศึกษา เรียนรู้ในสถานศึกษาระหว่างอายุ

13 - 16 ขวบ

ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และปีที่ 4 ระดับตอนปลายนี้ สามารถจัดการเรียนเรื่องระบบการปกครอง และระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย โดยตรงได้ ในปัจจุบันหลักสูตรของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ก็ได้เน้นให้เรียนเรื่องระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 และเรียนเรื่องสิทธิหน้าที่ของพลเมืองตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 2

นอกจากการสอนเนื้อหาสาระโดยตรงเช่นนี้แล้วโรงเรียนมัธยมศึกษาหลาย ๆ แห่ง ก็ยังมีกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยเป็นกิจกรรมพิเศษอีกต่างหาก

สิ่งซึ่งน่าจะเสนอแนะเพิ่มเติมก็คือ การสอนประชาธิปไตยจากหลักของกฎหมายรัฐธรรมนูญ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องเรื่องพรรคการเมือง และการเลือกตั้ง อาจไม่เพียงพอ ควรที่จะสอนจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในการเมืองไทย ควรได้มีการวิเคราะห์ศึกษาระบบการเลือกตั้งระบบพรรคการเมือง โดยเปรียบเทียบกับต่างประเทศ ระบบกลุ่มผลประโยชน์ ตลอดจนการดำเนินงานของรัฐสภา และพฤติกรรมการเมือง นักการเมือง ตลอดจนบทบาทของประชาชน นักวิชาการ สื่อสารมวลชนต่อการพัฒนาการเมือง หากหลักสูตรนี้สูงเกินไปสำหรับมัธยมปีที่ 3 ก็ควรนำมาสอนในระดับมัธยมปีที่ 4

ในระดับมัธยมศึกษานี้ ประเด็นที่กล่าวถึงเรื่องการสร้างเจตคติ ค่านิยม ในระดับประถมศึกษา ก็ควรนำมาใช้ได้เช่นเดียวกัน แต่เนื่องจาก

เป็นวัยอายุที่สูงขึ้น กิจกรรมบางอย่างก็อาจปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับวัย เช่นอาจจะมีกิจกรรมสำรวจปัญหาของชุมชน กิจกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน และอาสาสมัครต่าง ๆ เช่น กลุ่มอาสาสมัครอนุรักษ์ธรรมชาติ อาสาสมัครป้องกันไฟป่า อาสาสมัครป้องกันการแพร่ระบาดของยาเสพติด อาสาสมัครต่อต้านการซื้อสิทธิขายเสียง เป็นต้น

6. การศึกษา การเรียนการสอน ระดับ ม. 5 - 6 (อายุ 17 - 18 ปี)

การศึกษาระดับนี้เป็นการเตรียมเข้าศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น และในแขนงวิชาชีพ ก็อาจจะเป็นการเตรียมเข้าสู่อาชีพ

การศึกษาด้านสังคมศาสตร์ ควรจะเน้นไปที่การพัฒนาความคิดวิเคราะห์ให้มากขึ้น เพื่อให้นักเรียนมีทั้งวิสัยทัศน์กว้าง และมีความรู้ ความคิดลึก นักเรียนต้องสามารถเห็นป่าและต้นไม้ สามารถเชื่อมโยงป่าและต้นไม้ และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีได้

การสอนที่เน้นเชิงปรัชญาทางการเมืองและสังคม จึงเริ่มมีความสำคัญต่อความสามารถในการวิเคราะห์ แต่ต้องเป็นการสอนปรัชญาในแนวตั้งมากกว่าแนวนอน คือวัตถุประสงค์มิใช่ให้นักเรียนรู้ปรัชญาของนักปรัชญาต่าง ๆ แต่ต้องการให้เกิดทักษะการคิดวิเคราะห์แบบนักปรัชญา ฉะนั้นหากเลือกแนวคิดวิเคราะห์แบบโสกราตีสเพียงคนเดียว มาเป็นแกนหลักของการสอน ก็ควรจะใช้ได้จุดเน้นคือ ต้องการให้นักเรียนคิดวิเคราะห์ประเด็นของความยุติธรรม ความเสมอภาค เสรีภาพ จุดมุ่งหมายของการจัดตั้งสังคมชุมชน บทบาทของสถาบันครอบครัว สถาบันต่าง ๆ ทางสังคมกับการพัฒนามนุษย์ ฯลฯ นักปราชญ์บางท่านคิดวิเคราะห์ไว้อย่างไรในเรื่องเหล่านี้

7. การศึกษา การเรียนในระดับอุดมศึกษา

นอกจากการเรียนการสอนวิชาเฉพาะในสาขาวิทยาศาสตร์ และสังคม-ศาสตร์แล้ว ในแขนงวิชาอื่น ๆ ก็ควรมีการเสริมวิชาเฉพาะเหล่านั้น โดยการจัดกิจกรรมนอกหลักสูตร หรือนอกห้องเรียนที่เน้นด้านปัญญา สุนทรีย-ภาพมากเท่า ๆ กับด้านกีฬา ชีวิตในรั้วมหาวิทยาลัยควรจะทำลองรูปแบบของสังคมให้มากยิ่งขึ้น ฉะนั้น ควรชี้ให้เห็นลึด นักศึกษาจัดชมรมด้านส่งเสริมความคิดและปัญญาให้มากขึ้น เช่น ชมรมโต้วาที ชมรมแนวคิดใหม่ ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ชมรมดนตรี ชมรมศาสนา ชมรมการเมืองรุ่นใหม่ ชมรมพัฒนาชนบท ฯลฯ

การสอนปรัชญาในระดับอุดมศึกษา เพื่อให้เกิดแนวคิดกว้างของนักศึกษา ในแขนงวิชาเฉพาะด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ก็ควรสอนให้คิดวิเคราะห์ประเด็นหลักในการเมืองและสังคม ทำนองเดียวกับในระดับมัธยมปลาย แต่ให้เข้มข้นกว่า โดยศึกษาเปรียบเทียบนักปรัชญาหลาย ๆ ตระกูล หลายสำนัก แต่ไม่ควรเปิดหลักสูตรวิชาปรัชญาแบบนำความคิดแต่ละคนมาอธิบาย จะทำให้การศึกษาวិชาปรัชญาเป็นเรื่องการท่องเที่ยวจำนำเปื้อนหน่าย แต่ควรหยิบประเด็นหลักและตัวอย่างที่สัมพันธ์กับแขนงวิชาชีพที่นักศึกษาเรียนอยู่เป็นหลักในการสอน เช่น ประเด็นเรื่องความยุติธรรม ควรยกตัวอย่างปัญหาของการแพทย์สำหรับนักศึกษาแพทย์ ตัวอย่างปัญหาของการค้า สำหรับนักศึกษาเรื่องบริหารธุรกิจ เป็นต้น แต่ให้อ้างถึงหลักความคิดของนักปรัชญาประกอบแนวทางการแก้ไขปัญหา

การสอนประเด็นจริยธรรม ก็อาจสอนในบริบทของการต่อสู้ทางการเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์ กับหลักปรัชญาของนักปรัชญา

การสอนวิธีคิดวิเคราะห์ในลักษณะนี้ คือ การพัฒนาแนวคิดของผู้นำในอนาคตของเราให้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล และลึกซึ้ง จะทำให้ได้ผู้นำรุ่นใหม่

ที่ฉลาดเฉียบแหลม ทันสมัยทั้งด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีกับด้านมนุษย-
ศาสตร์และสังคมศาสตร์

8. การเรียนนอกระบบโรงเรียน การศึกษาตลอดชีวิต

เท่าที่กล่าวมา 7 ข้อนั้น ยกเว้นข้อที่ 1 เป็นการจำกัดเฉพาะระบบ
โรงเรียน แต่การเรียนการสอนเกิดขึ้นนอกห้องเรียนตลอดเวลา

ระบบสังคมประภค (Socialization) คือการหล่อหลอมบุคลิกภาพ
และวัฒนธรรมของสมาชิกในสังคม เกิดขึ้นทั้งในสถาบันครอบครัว โรงเรียน
ชุมชน หมู่เพื่อน ในที่ทำงาน จากการสัมผัสกับข้อมูลจากสื่อสารมวลชน
และตัวอย่างของการกระทำของผู้นำ

บางครั้ง เมื่อประชาชนวิพากษ์วิจารณ์ระบบการเรียนการสอนของ
โรงเรียน เรื่องศีลธรรม ครูมักจะย้อนถามมาว่าโรงเรียนนั้นสอนดีอยู่แล้ว แต่
เด็กเมื่อพ้นจากวัยเรียน หรือออกจากห้องเรียนมักไปได้ตัวอย่างที่เลวทราม
ของผู้ใหญ่ การโต้แย้งของครูนับว่าถูกต้องเช่นกัน

การจัดสิ่งแวดลอมในสังคม จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาวัฒน-
ธรรมทางการเมือง หากในสื่อสารมวลชนชี้นำไปในทางที่ไม่ถูกไม่ควรหรือ
ระบายสีมากเกินไปก็จะทำให้เกิดทัศนคติไม่ดีต่อการเมือง หรือนักการเมือง
อาจประพฤติไม่เหมาะสม ถูกจับเรื่องบ่อนการพนันบ้าง ถูกฟ้องเรื่องการหนี
ภาษีบ้าง ค่าของเดือนบ้าง หรือแม้แต่พฤติกรรมที่ดูเหมือนเด็ก ๆ ทารก
ขาดวุฒิภาวะ ชื่อสิทธิขายเสียง หากเกียรติยศเป็นสิ่งที่เงินตราซื้อได้ และ
มีข้อมูลหนาหูทุกวันในข่าวหนังสือพิมพ์ และตามเสียงกระซิบยาวชนซึ่งเติบโต
โตขึ้นมาในสิ่งแวดลอมเหล่านี้ ก็ย่อมหมดศรัทธาต่อระบบการเมืองแบบนี้
และจะหันไปหาระบบอื่น

ฉะนั้น ครูที่สำคัญที่สุดของเยาวชนด้านวัฒนธรรมการเมือง คือ
นักการเมือง และผู้นำทางการเมือง รองลงมาคือสื่อสารมวลชน หาก

ผู้นำสองกลุ่มไม่ตระหนักในบทบาทภาระหน้าที่ของตนด้านการวางกรอบตัวอย่าง การแสดงลีลาทางการเมืองที่สอดคล้องกับระบบ และวิถีชีวิต ประชาธิปไตยก็หมดหวังสำหรับอนาคตการเมืองไทย จะปรับรัฐธรรมนูญอีกสักกี่ฉบับ ก็ไม่สามารถพัฒนาการเมืองไทยได้เพราะรัฐธรรมนูญที่แท้จริงคือ รัฐธรรมนูญในจิตใจของประชาชนและในวัฒนธรรมการเมืองของประชาชนขาดวิญญาณประชาธิปไตย บุคลิกภาพ และวัฒนธรรมประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญก็คือพานทองธรรมดา ๆ ซึ่งในสมัยเมื่อ 50 กว่าปีมาแล้วชาวไทยต่างจังหวัดคิดว่าเป็นลูกเจ้าคุณพหล ฯ

ปัจจุบันนี้ แม้ว่าชาวไทยส่วนใหญ่จะพัฒนามาไกลกว่าจุดนั้น แต่ก็ยังคงคิดว่ารัฐธรรมนูญอยู่ที่อักษรที่ผจงเขียนไว้เป็นมาตราทางกฎหมาย หากทราบเกินเลยไปจากนี้ไม่ว่า เบื้องหลังของอักษรวิธี ก็คือ สปิริตของกฎหมายหรือวิญญาณและเจตนารมณ์ของกฎหมาย

จะเขียนรัฐธรรมนูญในจิตวิญญาณของชาวไทยได้อย่างไร คือประเด็นที่นักพัฒนาการศึกษาจะต้องขบคิดไปอีกนาน

บทที่ 6

ปัจฉิมพจน์ : วัฒนธรรมนั้นสำคัญไฉน ?

ก่อนที่จะจบบทความของหนังสือเล่มนี้ อาจจะมีประเด็นบางประเด็นที่ค้างคาใจของผู้อ่านอยู่บ้าง โดยเฉพาะประเด็น "วัฒนธรรม" และหากผู้เขียนไม่กล่าวย้ำในบางประเด็น อาจจะทำให้เกิดความเข้าใจผิดต่อไป

ตามความเข้าใจของประชาชนทั่ว ๆ ไป "วัฒนธรรม" คือ ธรรมเนียมหรือขนบธรรมเนียมปฏิบัติ เมื่อเป็นเช่นนั้นการที่จะปฏิรูปวัฒนธรรม มิใช่การล้มเลิกสิ่งที่ตั้งมั่นในวัฒนธรรมของเราหรือ ?

จึงต้องขอกกล่าวในบทส่งท้ายนี้ว่า มิใช่จุดประสงค์ของผู้เขียนที่จะ "ปฏิรูปวัฒนธรรม" วัฒนธรรมนั้นคงปฏิรูปยาก อย่างดีก็คือพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น และในการพัฒนานี้จะเป็นส่วนหนึ่งของ "การปฏิรูปการเมือง" การเมืองนั้นอาจจะต้องปฏิรูป แต่วัฒนธรรมนั้นคงจะต้องพัฒนา

ประเด็นที่ควรทำความเข้าใจกันอีกครั้งก็คือ วัฒนธรรมนั้น หมายความว่าอย่างไรกันแน่ และมีบทบาทในการพัฒนาอย่างไร ? แม้ว่าผู้เขียนจะได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้บ้างแล้วในบทที่ 4 แต่ก็ควรกล่าวย้ำ กล่าวเสริมอีกครั้งหนึ่ง เพื่อขจัดความสงสัย

ขอเริ่มต้นที่ความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับการพัฒนาเสียก่อน ในยุคสมัยหลังสงครามโลกใหม่ ๆ เมื่อเริ่มต้นการพัฒนา นักวางแผนจะหมายถึงการพัฒนาเศรษฐกิจ ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกจึงวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนเลย และในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจนี้ ก็เข้าใจไปว่าอุปสรรคของการพัฒนาเศรษฐกิจ ก็คือ วัฒนธรรมซึ่งนักวางแผนจากประเทศตะวันตกมักจะหมายถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยม ลัทธิ

ความเชื่อถือของคนในสังคมประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลาย ฉะนั้นการมองวัฒนธรรมในทศวรรษแรกของการพัฒนา ประมาณช่วง ค.ศ. 1960-1970 จึงเป็นการมองดูว่า วัฒนธรรมนั้นคือเครื่องมือของการพัฒนาเศรษฐกิจ จำเป็นต้องพัฒนาวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจ เช่น เรียกร้องให้ปรับค่านิยมด้านการใช้เวลา จริยธรรมของการทำงานที่มีวินัย ตลอดจนวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับระบบโรงงานและสังคมเมือง ลดขนาดครอบครัว ลดความสำคัญของครอบครัวขยาย (Extended families) ตลอดจนการสร้างค่านิยมใหม่ที่สอดคล้องกับระบบทุนนิยม

ต่อมาในช่วงต้นของศตวรรษระหว่าง ค.ศ. 1980 - 1989 ได้เกิดแนวคิดใหม่ที่เห็นว่า การพัฒนาเศรษฐกิจนั้นคับแคบจนเกินไป การพัฒนาที่แท้จริงต้องพัฒนารอบด้าน องค์กรหลักของสหประชาชาติที่เรียกว่า ยู เอ็น ดี พี (United Nations Development Program) จึงได้เปลี่ยนจุดเน้นจากการพัฒนาเศรษฐกิจ มาเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resources Development) และให้ความหมายครอบคลุมถึงการพัฒนาด้านสังคม วัฒนธรรมด้วย ในความหมายใหม่นี้เรื่องของสิทธิเสรีภาพ การมีส่วนร่วมทางการเมือง การมีสุขภาพพลานามัยที่ดีและมีวัฒนธรรมได้กลายเป็นจุดเน้นใหม่

ต่อมาสหประชาชาติ ได้ก้าวไปอีกก้าวหนึ่ง เพื่อประกาศว่า ค.ศ. 1988-1997 จะต้องเป็นทศวรรษของการพัฒนาวัฒนธรรม ท่านเลขาธิการสหประชาชาติ นายจาวิเอ เปเรส เดอ เกวย่า (Javier Pérez de Cuéllar) ร่วมกับนายเฟเดอริกโก มายอ (Frederico Mayor) ผู้อำนวยการยูเนสโก ได้เห็นพ้องต้องกันว่าทศวรรษนี้ต้องเป็นทศวรรษของวัฒนธรรม เพราะวัฒนธรรมมิใช่เป็นเครื่องมือของการพัฒนาเศรษฐกิจ (เท่านั้น) แต่มีความหมายอยู่ในตัวของตัวเอง ยิ่งไปกว่านั้นอาจจะกล่าวได้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นก็เพียงเป็นส่วนหนึ่งของความเจริญงอกงามของวัฒน-

ธรรม

ในคำกล่าวสรุปของรายงานของคณะกรรมการระดับโลก ว่าด้วยวัฒนธรรมและการพัฒนา ซึ่ง นายเปเรส เดอ เกวย่า เป็นประธานได้กล่าวไว้ว่า

“การพัฒนาที่แยกตัวเองออกจากบริบทด้านวัฒนธรรมหรือตัวมนุษย์ คือ การเจริญเติบโตที่ปราศจากจิตวิญญาณ การพัฒนาเศรษฐกิจ เมื่อถึงขั้นของผลิดอกออกผลแล้ว ก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของประชาชน.....”

“ฉะนั้น วัฒนธรรม แม้ว่าจะมีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือของการพัฒนา (หรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา) ไม่สามารถจะถูกลดชั้นให้เป็นเพียงปัจจัยส่งเสริม (หรือปัจจัยอุปสรรค) ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ บทบาทของวัฒนธรรม จึงมิใช่เป็นตัวการรับใช้ต่อเป้าหมายบั้นปลาย แม้ว่าในความหมายที่แคบอาจจะเป็นเช่นนั้น แต่แท้จริงคือ รากฐานทางสังคมของเป้าหมายบั้นปลาย การพัฒนาและเศรษฐกิจ ก็คือส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของประชาชน”¹⁶

นี่คือวิสัยทัศน์ใหม่ที่มองว่าวัฒนธรรมคือเป้าหมายสุดท้าย และการพัฒนาทุก ๆ มิติมาจบลงที่วัฒนธรรม

จุดยืนใหม่ดังกล่าวนี้ ผู้เขียนค่อนข้างเห็นด้วย แต่ไม่ทุกประการ ยังมีข้อคิดอื่น ๆ ที่ต้องนำมาประกอบ ดังจะได้กล่าวต่อไป

อย่างไรก็ตาม ในหนังสือเรื่อง *วัฒนธรรมการเมืองและการปฏิรูปฉบับนี้* แนวทางของข้อเสนอแนะเน้นไปที่การปรับวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับเป้าหมายทางการเมือง คือ การสร้างระบบประชาธิปไตย ฟังดูแล้วก็

¹⁶ *Our Creative Diversity : Report of the World Commission on Culture and Development*, Unesco, 1995, หน้า 15.

คล้าย ๆ กับยุคสมัยแรกที่จะใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่ในบริบทนี้ กลับใช้เป็นเครื่องมือของการพัฒนาการเมือง แต่ก็ดังที่ได้ สอดแทรกแนวคิดของนักปราชญ์ใหญ่ไว้แล้วแต่เบื้องต้นว่า ในสังคมมนุษย์ จำเป็นต้องปรับระบบการปกครองให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของสังคม (แนวทางของอริสโตเติล) หรือไม่ก็ต้องปรับวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับระบบการปกครอง (แนวทางของเพลโต) ดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 2 ประเด็นคือจะเลือก แนวคิดที่หนึ่งหรือที่สอง

ตามความคิดของผู้เขียน คงจะต้องทำทั้งสองแนวทาง คือทั้งปรับระบบการปกครองให้เข้ากับวัฒนธรรมไทย และปรับวัฒนธรรมไทยให้เข้ากับระบบการปกครอง การปรับในแนวทางแรก คือการปฏิรูปสถาบันทางการเมือง ซึ่งผู้เขียนได้เสนอไว้ในหนังสือ *"การปฏิรูปการเมือง : มุมมองของการศึกษาเปรียบเทียบ"* และสำหรับหนังสือเล่มนี้ จึงเป็นการเน้นในแนวทางที่สอง

เหตุผลที่ผู้เขียนเชื่อในการปรับทั้งสองทางก็เพราะเห็นว่ามิติทางการเมืองและวัฒนธรรมนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด คือผลัดกันเป็นเหตุและปัจจัยผลลัพธ์ แต่เป้าหมายบั้นปลายของสังคมนั้นสูงส่ง เหนือยิ่งขึ้นไปกว่าการเมืองและวัฒนธรรม นั่นคือ จริยธรรมและสัจธรรมของโลกมนุษย์ สัจธรรมและจริยธรรมนั้นอยู่นอกกาลเวลา และสถานที่ เป็นอมตะและเป้าหมายสูงสุดของการแสวงหาของมนุษย์

ในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองและวัฒนธรรมนั้น ได้กล่าวถึงบทบาทของวัฒนธรรมที่จะส่งเสริมให้ระบบประชาธิปไตยเข้มแข็งมีประสิทธิภาพและเสถียรภาพแล้ว ในบทส่งท้ายนี้ก็จะขอกกล่าวถึงบทบาทของการเมืองที่จะส่งเสริมให้วัฒนธรรมเจริญงอกงามไปสู่จริยธรรม และสัจธรรมที่เป็นจุดหมายปลายทาง

โดยหลักการแล้ว คงจะไม่มีระบบการเมืองระบบใดที่จะส่งเสริมให้วัฒนธรรมเจริญงอกงามได้มากเท่ากับระบบประชาธิปไตย(หากเป็นระบบที่แท้ไม่จอมปลอม) หากเป็นระบบเผด็จการก็คงมีทัศนะที่คับแคบเกี่ยวกับวัฒนธรรมของสังคม คงจะเหมือนกับแบบคอมมิวนิสต์ในจีนสมัยแก๊งสี่สหาย ที่ทำการ “ปฏิวัติวัฒนธรรม” เพื่อจะให้คนจีนล้มเลิกลัทธิขงจื้อ และการพนับถือบรรพบุรุษ ความกตัญญูต่อบิดามารดา ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ หรือเหมือนระบบนาซีสมัยฮิตเลอร์ ที่กวาดล้างเผ่าพันธุ์ยิวทั้งหมด แม้แต่ในสังคมไทยยุคเชื่อผู้นำชาติพ้นภัยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ก็เกิดวัฒนธรรมรัฐนิยมที่บังคับให้ชาวไทยเลิกกินหมาก เลิกประเพณีเดิม แม้แต่การเขียนภาษาไทยก็จะเปลี่ยน นั่นคือตัวอย่างของระบบการเมืองที่ทำลายมากกว่าสร้างสรรค์วัฒนธรรม

แต่ประชาธิปไตยนั่นคือ ระบบที่ให้เสรีภาพในการแสดงออกทางความคิดเห็น ด้านลัทธิ ความเชื่อถือ ตลอดจนยอมรับวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน ประชาธิปไตยส่งเสริมความแตกต่างระหว่างบุคคล และยอมรับความแตกต่างด้านวัฒนธรรมของกลุ่มคนและเผ่าพันธุ์ด้วย

รายงานของนายเปเรส เดอ เกวย่า ที่ได้อ้างถึงแล้วมีชื่อว่า *Our Creative Diversity* แปลว่า ความหลากหลายที่สร้างสรรค์ของเรา เป็นรายงานที่ยูเนสโกนำมาเผยแพร่ เมื่อปลายปี พ.ศ. 2538 รายงานฉบับนี้หวังจะขีดชูหลักของความหลากหลายทางวัฒนธรรม แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องการจะสร้างกรอบจริยธรรมโลก (Global Code of Ethics) เพื่อเป็นแนวทางที่จะส่งเสริมความหลากหลายนั้น เช่น เสนอหลักการปกป้องสิทธิทางวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย หลักของประชาธิปไตยที่เชื่อในกระบวนการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี หลักของความเสมอภาคระหว่างคนรุ่นต่าง ๆ เป็นต้น

หลักการเหล่านี้เป็นหลักการที่ดีเป็นอุดมการณ์ที่สูงส่ง แต่จะเจริญงอกงามได้ในระบบการปกครองที่เป็นประชาธิปไตยที่สังคมเป็นระบบเปิด

แต่สังคมต่าง ๆ ทั่วโลกมีเงื่อนไขของประวัติศาสตร์ ที่ทำให้ไม่อยู่ในสถานะเดียวกัน สังคมที่เคยอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในเงื่อนไขเดิม อาจเกิดความวุ่นวายมากมายในเงื่อนไขใหม่ การปรับเอาเงื่อนไขใหม่มาใช้จึงต้องกระทำด้วยความระมัดระวัง ด้วยความมีสติและชาญฉลาด เพราะสังคมมนุษย์หลีกเลี่ยงการเมืองหรือการยื้อแย่งแข่งขันกันไม่ได้

ข้อผิดพลาดที่อาจจะเกิดขึ้น หากไม่ระมัดระวังก็คือ การที่จะนำเกณฑ์มาตรฐานวัดของสังคมตะวันตก มาวัดระดับการพัฒนาทางวัฒนธรรมของชาวตะวันออก และวินิจฉัยลงไปว่าสังคมตะวันออกบกพร่องในมาตรฐานของจริยธรรมโลก และที่ชั่วร้ายไปกว่านั้น ก็คือ ข้อเสนอให้จัดตั้งศาลโลกเพื่อวินิจฉัย "อาชญากรรมทางวัฒนธรรม" ของสังคมประเทศต่าง ๆ ซึ่งเท่ากับเป็นการมอบบทบาทของการเป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาดว่าวัฒนธรรมของประเทศไหน ดีเลวอย่างไรให้แก่ตนเอง

ข้อบกพร่องในข้อเสนอของรายงานโลกสมัยนี้จึงมิใช่อยู่ที่หลักการ แต่อยู่ที่วิธีการ และที่เป็นเช่นนั้น คงจะสืบเนื่องมาจากความไม่ชัดเจนของบรรดานักคิดทั้งหลายระดับโลก เกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมและจริยธรรม

ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ดังที่ได้อ้างไว้ในบทที่ 4 ได้ให้คำอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม จริยธรรม และสังฆธรรมไว้อย่างชัดเจน ในหนังสือ *วัฒนธรรมไทยสู่ยุคเป็นผู้นำ และเป็นผู้ให้* ท่านเจ้าคุณ ฯ ได้ชี้ให้เห็นว่า สังฆธรรมนั้นคือ ความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เป็นภาวะธรรมชาติและในโลกซึ่งไม่เปลี่ยนแปลง เป็นกฎของธรรมชาติที่เราทุกคนต้องพยายามเข้าไปถึง จริยธรรมนั้น คือความจริงในชั้นปฏิบัติที่จะต้องทำตามความจริงทางธรรมชาติ ส่วนวัฒนธรรม คือความจริงในชั้นวิธีปฏิบัติหรือรูปแบบที่จะต้องกำหนดขึ้นมา เพื่อให้จริยธรรมปรากฏตัวเป็นการปฏิบัติ ที่ได้ผลจริงบนฐานแห่งสังฆธรรมนั้น

โดยสรุป "จริยธรรมเป็นสิ่งที่คงตัว และสัจธรรมก็คงตัวยิ่งกว่านั้น แต่วัฒนธรรมเป็นเรื่องของรูปแบบภายนอกที่มีการเปลี่ยนแปลงไปได้เรื่อย ๆ เพราะวัฒนธรรมนั้น เป็นการจัดรูปแบบและวิธีการ ซึ่งจะต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของกาลเทศะ คือ ยุคสมัยและถิ่นฐานบ้านเมือง เป็นต้น"¹⁷

วัฒนธรรมจึงมีความจำเพาะ และมีรูปแบบที่สอดคล้องกับยุคสมัย และสภาวะของพื้นที่และประวัติศาสตร์ของแต่ละชุมชนและสังคม การที่องค์กรใด ๆ โลกจะวินิจฉัย ความดี ความชั่ว และวัฒนธรรมของสังคมต่าง ๆ แม้ด้วยจุดประสงค์ที่จะนำไปเปรียบเทียบกับกรอบจริยธรรมโลก (global Code of Ethics) ก็เป็นสิ่งที่น่าอันตราย และไม่ควรกระทำ และไม่เป็นที่ธรรมกับสังคมต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปจากแนวคิดแนวมองของบุคคลที่จะมาทำงานเป็นผู้พิพากษา

ข้อผิดพลาดของรายงานของคณะกรรมการการโลก เรื่องวัฒนธรรมและการพัฒนา จึงอยู่ที่ไม่ได้แยกแยะระหว่างวัฒนธรรมกับจริยธรรม จริยธรรมนั้นเมื่อแปลงรูปแบบไปเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมก็ต้องถือว่าเป็นวัฒนธรรม แต่ก็มีหลักจริยธรรมต่าง ๆ ที่อาจมีรูปแบบของวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน หรืออาจจะต้องมีการดัดแปลงวัฒนธรรม เพื่อนำเอาหลักจริยธรรมไปประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตประจำวันให้ได้ผลที่สุด ในแง่ของแนวคิด วิเคราะห์ จึงต้องแยกแยะระหว่างวัฒนธรรมกับจริยธรรมเสียก่อน

รายงาน *Our Creative Diversity* เสนอกรอบจริยธรรมของโลกแล้วเหมาะว่านี่คือวัฒนธรรมของโลก นั่นคือข้อผิดพลาด

¹⁷ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) วัฒนธรรมไทยสู่ยุคเป็นผู้นำ และเป็น ผู้ให้ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ, พ.ศ. 2537. หน้า 8.

การเสนอแนวทางการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองในบทความนี้ จึงยึดถือแนวทางของวิวัฒนาการและอิสระเสรีภาพ มิใช่แนวทางของการครอบงำทางวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการเมืองจึงอาศัยเวลา อาศัยกระบวนการการเรียนรู้ในสังคม กระบวนการที่เรียกว่า สังคมประกิด หรือการกล่อมเกลாதงวัฒนธรรม (Socialization)

ในกระบวนการนี้ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา กลุ่มเพื่อน และบริบทของสถานที่ทำงาน ตลอดจนสื่อมวลชน มีอิทธิพลทั้งสิ้น การวางแผนด้านพัฒนาจึงต้องวางแผนพร้อม ๆ กันไป จะทำเพียงสิ่งหนึ่งสิ่งใดมิได้ แต่สถานศึกษาเป็นปัจจัยตัวแปรที่ดูจะง่ายต่อการวางนโยบายท และกำกับควบคุม ฉะนั้นการจัดการศึกษาจึงมักได้รับความสนใจเป็นอันดับแรก

ข้อเสนอแนะในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาวัฒนธรรมและบุคลิกภาพทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยนั้น ผู้เขียนได้เสนอแนะไปแล้วในลักษณะค่อนข้างเป็นรูปธรรมในบทที่ 5 สำหรับบทส่งท้ายนี้จะขอท้าวความถึงภาคทฤษฎีของการจัดการเรียนการสอน ความเป็นพลเมืองดี ซึ่งมีรูปแบบต่าง ๆ กัน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของผู้ศึกษาวิจัยในอนาคต

ดอน โรว (Don Rowe) ในการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบของการจัดการเรียนการสอน "ความเป็นพลเมือง" ของประเทศในยุโรป แล้วสรุปว่ามี 6 รูปแบบ

1. แบบสมานฉันท์ (Consensus Model) รูปแบบนี้เน้นการสอนไปที่เนื้อหาสาระที่ไม่มีความขัดแย้งด้านค่านิยม ฉะนั้นจะเน้นการบรรยายหลักการและกระบวนการของสถาบันการปกครอง ตามหลักของกฎหมาย โดยให้ความสนใจน้อยต่อข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในภาคปฏิบัติ หลายประเทศก็ใช้รูปแบบนี้ เพราะง่ายดี

2. แบบพึ่งบิดามารดา (Parental Model) รูปแบบนี้อ้างว่า การถ่ายทอดค่านิยมและวัฒนธรรมเป็นเรื่องของครอบครัว ของพ่อแม่

เป็นหลัก โรงเรียนไม่ควรไปยุ่งมากนัก เพราะอาจจะสอนค่านิยมที่ขัดกับค่านิยมของครอบครัวก็ได้ รูปแบบนี้ก็อาจจะไม่ค่อยเห็นเด่นชัดนักในยุคสมัยใหม่ แต่โรงเรียนก็ยังพึงรูปแบบนี้ในการสอนค่านิยมบางประการ เช่น เรื่องความสัมพันธ์ด้านเพศ (คือโรงเรียนไม่จะต้องด้านค่านิยมให้เป็นเรื่องของสถาบันครอบครัว เป็นต้น)

3. **แบบแสดงความรักชาติ (Patriotic Model)** รูปแบบนี้เน้นการสอนประวัติศาสตร์ เพื่อยกย่องวีรบุรุษของชาติตนเอง เน้นการเคารพธงชาติ ความเสียสละเพื่อชาติ รูปแบบนี้ใช้กันแพร่หลายในประเทศต่าง ๆ รวมทั้งอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา

4. **แบบแนบแน่นกับศาสนา (Religious Model)** รูปแบบนี้เน้นปลูกฝังค่านิยมทางศาสนา เพื่อเป็นฐานของความเป็นพลเมืองดี ประเทศที่มีศาสนาประจำชาติ เช่น อังกฤษ ไทย มักใช้รูปแบบนี้

5. **แบบยึดโรงเรียนเป็นตัวอย่าง (School Ethos Model)** แบบนี้สร้างบรรยากาศและการจัดการของโรงเรียนให้เป็นตัวอย่างของชุมชนประชาธิปไตย เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริงภายในรั้วของโรงเรียน เป็นแบบที่เหมาะสมกับการสร้างค่านิยมใหม่ในขณะที่สังคมส่วนรวมอาจจะไม่มีตัวอย่างที่ดีให้ดู

6. **แบบความขัดแย้งด้านค่านิยม (Value Conflict Model)** เป็นรูปแบบที่สอนให้เกิดการคิดวิเคราะห์จากความขัดแย้ง ด้านค่านิยมต่าง ๆ เหมาะสำหรับสังคมที่มีหลากหลายวัฒนธรรม และอาจใช้ได้ในระดับอายุที่สูงขึ้น สามารถให้เหตุผลในลักษณะนามธรรม¹⁸

¹⁸Don Rowe, "Education for Citizenship - a World Concern" ในวารสาร *Citizenship*, vol. 32. The Journal of the Citizenship Foundation.

ทั้ง 6 รูปแบบนี้ ตามความคิดของผู้เขียน น่าจะผสมผสานกันตามความเหมาะสม คงไม่มีรูปแบบใดแบบหนึ่งที่เพียงพอต่อจุดประสงค์ของการพัฒนาการด้านวัฒนธรรมการเมือง

นอกจากการศึกษารูปแบบการจัดการเรียนการสอนในแนวกว้างนี้แล้ว ยังอาจจะวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ หรือกระบวนการการสร้างค่านิยมภายในชั้นเรียน ในหนังสือ *Civic Education in Ten Countries* ผู้เขียนได้แก่ ทอร์นี โอเปนไฮน์ และฟาร์เนน (3 ท่าน) ได้อ้างถึงผลงานของเฮสและทอร์นี ที่ได้กล่าวถึงกรรมวิธี 4 ประการในกระบวนการสังคมประภิดรูปแบบของกระบวนการ 4 แบบนี้ก็จะส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยสรุป

1. รูปแบบสั่งสมประสบการณ์ (Accumulation Model)

รูปแบบนี้เชื่อว่า ถ้านักเรียนได้รับรู้ เรียนรู้เกี่ยวกับแนวคิด ค่านิยม และสัญลักษณ์ด้านการเมือง ฯลฯ จะสะสมความจำไว้ และสามารถนำออกมาใช้ได้ ในโอกาสข้างหน้า ระบบการเรียนคือ เน้นการให้ความรู้เป็นหลัก

2. รูปแบบการเอาเยี่ยงอย่าง (Identification Model)

รูปแบบนี้ เชื่อว่า เด็กจะเลียนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่ จากพ่อแม่ ญาติ พี่ น้อง ครู อาจารย์ การสอนบทบาทของนักการเมืองจึงต้องทำตัวเป็นตัวอย่าง

3. รูปแบบถ่ายโยงบทบาท (Role Transfer Model)

เชื่อว่าการเรียนรู้ของเด็กเกี่ยวกับบทบาทของตน ของพ่อแม่ และเกี่ยวกับการเคารพกฎเกณฑ์ กติกาภายในครอบครัว และโรงเรียน จะถ่ายโยงไปที่สังคมภายนอก ฉะนั้นหากนักเรียนเรียนรู้ความสัมพันธ์แบบประชาธิปไตยระหว่างครูกับศิษย์ ก็ถ่ายโยงความสัมพันธ์นั้นไปที่ระบบการเมืองในอนาคต

4. รูปแบบของการพัฒนาด้านปัญญา (Cognitive Development Model) เป็นรูปแบบของการวิเคราะห์เชิงความคิดเหมาะสมกับ

กลุ่มเด็กที่มีอายุมากขึ้น สามารถพัฒนาสติปัญญา และความสามารถคิดวิเคราะห์ ประเมินคุณค่า เพื่อเปรียบเทียบอุดมการณ์ในตำรากับสภาพข้อเท็จจริงในโลกภายนอก¹⁹

ทั้ง 4 กระบวนการนี้ ก็ควรผสมผสานให้เหมาะกับกาลเทศะ เพื่อจัดการกระบวนการเรียนการสอนด้านความเป็นพลเมืองดี หรือสังคมประภคิตเพื่อให้ได้ผลสมบูรณ์

การเสนอแนวคิดมาในกรอบของรูปแบบกว้าง ๆ ในบทส่งท้ายนี้ ก็โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ให้นักศึกษา ครู อาจารย์ ได้คิดวิเคราะห์วิธีการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา ตลอดจนเป็นกรอบกว้าง ๆ ให้แก่ผู้ที่สนใจจะทำการวิจัยด้านสังคมประภคิตต่อไป

แนวทางของศึกษาด้านวัฒนธรรมการเมือง และสังคมประภคิตเป็นแนวทางที่ต้องใช้สหวิชาเป็นหลัก การจัดหลักสูตรตามสาขาวิชาที่แบ่งแยกกันโดยเด็ดขาดระหว่างภาควิชา อาจไม่ส่งเสริมการค้นคว้าแบบสหวิชา

สรุป วัฒนธรรมมีความสำคัญมากในการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือของการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การเมือง หรือวัฒนธรรมจะเป็นเป้าหมายการพัฒนา ในเรื่องการปฏิรูปการเมือง การปรับวัฒนธรรมการเมืองให้เกื้อหนุนต่อหลักการและวิธีการของระบบประชาธิปไตย เป็นสิ่งที่ควรให้ความเอาใจใส่อย่างยิ่ง เพราะระบอบการเมืองที่มีแต่เพียงกรอบของตัวบทกฎหมาย และตัวสถาบันการเมือง แต่ขาดจิตวิญญาณของผู้เล่นบทบาท ขาดวัฒนธรรมประชาธิปไตยที่แท้จริง ระบอบประชาธิปไตยดังกล่าว ก็ไปไม่รอด และคง

¹⁹Judith V. Torney, A.N. Oppenheim, and Russell F. Farnen, "Civic Education in Ten Countries", in *International Studies in Evaluation VI*, Almqvist & Wiksell International, Stockholm, Sweden.

เป็นเพียงประชาธิปไตยที่มีแต่เปลือกนอก อาจะยังผลเสียให้แก่ประเทศชาติเสียอีก ในทางกลับกัน หากระบอบไม่เป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง การจะพัฒนาวัฒนธรรมให้ก้าวไปสู่จุดสูงสุดของความเจริญ ต้องมีปัญหาเช่นกัน ทั้งระบบการเมืองและวัฒนธรรมจึงต้องเป็นเรื่องคู่กัน แยกกันไม่ออก และในการนี้ ปัจจัยตัวแปรที่สำคัญที่สุด คือกระบวนการกล่อมเกลாதงวัฒนธรรมหรือบางครั้งก็เรียกว่า กระบวนการสังคมประกิด ซึ่งรัฐบาล ครู อาจารย์ จะต้องให้ความสนใจและใส่ใจมากที่สุดก็คือในระดับสถานศึกษา จะมีวิธีการถ่ายทอดอย่างไร ก็ได้ชี้แนะไว้แล้วทั้งในบทที่ 5 และบทสุดท้ายนี้ ฉะนั้นที่กล่าวว่า ครูคือหัวใจของการพัฒนา จึงเป็นคำกล่าวที่ไม่เกินไปจากความเป็นจริง

บรรณานุกรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) *วัฒนธรรมไทยสู่ยุคเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้*
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ
พ.ศ. 2539.

Almond Gabriel A., Powell Bingham, G. Jr., *Comparative
Politics*, Boston and Toronto : Little, Brown and
Company, 1966.

Almond Gabriel A., Verba Sidney, *Civic Culture* , Boston and
Toronto : The Little, Brown and Company, 1965.

Delors Jacques, *Our Creative Diversity : Report of the World
Commission on Culture and Development*, UNESCO,
1955.

Lane E. Robert, *Political Life : why and how people get
involved in politics*, New York : The Free Press, A
division of the Macmillan Company, 1966.

Lasswell D. Harold, *Politics : who gets what, when, how ?*
Cleveland and New York : Meridian Books, the World
Publishing Company, 1958.

Lasswell D. Harold, *Power and Personality*, New York : Viking
Press, 1948.

Platt Poly, *French or Foe ?* Culture crossing, LTD., 1994.

Pye Lucian and Verba Sidney, *Political Culture and Potical Development*, Princeton : Princeton University Press, 1965.

Rowe Don, Education for Citizenship, a World Concern
ไพฑารสาร *Citizenship* Vol. 32. The Journal of the
Citizenship Foundation.

Torney V. Judith, Oppenheim A.N., Farnen F. Russell, *Civic Education in Ten Countries* in International Studies in Evaluation VI, Almqvist Wiksell International, Stockholm, Sweden.

ประวัติ

ชื่อ ดร.วิชัย ตันศิริ
เกิดวันที่ 3 กรกฎาคม 2478

สถานภาพ สมรส

ประวัติ ปฏิญญาตรี
(เกียรตินิยมประวัติศาสตร์)

มหาวิทยาลัยเบอร์มิงแฮม ประเทศอังกฤษ

ปฏิญญาโทด้านประวัติศาสตร์

มหาวิทยาลัยเบอร์มิงแฮม ประเทศอังกฤษ

ปฏิญญาเอกด้านการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยอินเดียนา
ประเทศสหรัฐอเมริกา

ตำแหน่ง ที่ปรึกษาประจำสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
ปัจจุบัน ที่ปรึกษารัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ประวัติ (เริ่มรับราชการ 10 กุมภาพันธ์ 2508)

การรับราชการ

1. ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ
2. ผู้อำนวยการกองวิจัยการศึกษา กรมวิชาการ
3. ผู้อำนวยการกองการสัมพันธ์ต่างประเทศ สป.
4. รองผู้แทนถาวรประจำองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์
(ยูเนสโก) ณ กรุงปารีส
5. ผู้อำนวยการกองแผนงาน สป.
6. รองอธิบดีกรมวิชาการ
7. รองอธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน
8. ผู้ตรวจราชการกระทรวงศึกษาธิการ
9. เลขาธิการคณะกรรมการข้าราชการครู
10. เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
11. ที่ปรึกษาประจำสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
(ปัจจุบัน)
12. ที่ปรึกษารัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (ปัจจุบัน)

ครูที่สำคัญที่สุดของเยาวชนด้านวัฒนธรรมการเมือง
คือ นักการเมืองและผู้นำทางการเมือง รองลงมาคือสื่อสารมวลชน
หากผู้นำสองกลุ่มนี้ไม่ตระหนักในบทบาทภาระหน้าที่ของตนด้านการวางกรอบตัวอย่าง
การแสดงสีลาทางการเมืองที่สอดคล้องกับระบบและวิถีชีวิตประชาธิปไตย
....ก็หมดหวังสำหรับอนาคตการเมืองไทย
จะปรับรัฐธรรมนูญสักกี่ฉบับก็ไม่สามารถพัฒนาการเมืองไทยได้
เพราะรัฐธรรมนูญที่แท้จริง คือ รัฐธรรมนูญในจิตใจของประชาชน

โครงการการเมืองและ...
ISBN 974-89691-8-9

9 795740 963163
C112
2000 50.00 บาท